

A regionális válságok kezelésének lehetőségei és módszerei

1.) Bevezetés

A témakör kutatásának, a tényfeltáró vizsgálatok elvégzésének múlt év decemberi befejezését követően jelenleg is megfigyelhetők országosan azok a gazdasági és társadalmi folyamatok, amelyek vezértendenciái már az 1991. év során nagy pontossággal rögzíthetők voltak. Utóbbi tendenciákra figyelemmel bizonyossággal nem prognosztizálható, hogy 1992-ben meghatározó jellegű pozitív változások jelentkeznek egy-egy régió (gazdasági körzet, megye, körülhatárolható kistérség) gazdasági és társadalmi fejlődésében. Kivételt legfeljebb - szórványosan - olyan esetek jelenthetnek, ha pl. valamely kistérség definitív gazdasági potenciálja (különbféle tényezők és eszközök egyidejű érvényesülése következtében) nyereségesen realizálódik s ennek keretében a regionális gazdasági-társadalmi egyensúly közelítésének lehetősége javul.

Miután 1992-ben országos értelmezésben nem az ilyen kivételek jelentik a várható gazdasági és társadalmi folyamatok zömét, égetően sürgős a regionális válságszituációk központi (állami) és helyi kezelésének koncepcionális megalapozása és a kapcsolódó több összetevős eszközrendszer kialakítása, illetve a jelenlegi eszközrendszer korszerűsítése, csiszolása. Természetesen a jelenlegi és becsülhető kormányzati és helyi lehetőségek korlátai között.

A Gazdasági Kabinet Regionális Munkabizottsága 1991. novemberében előterjesztést készített - javaslati formában - a regionális válsághelyzetek kezelésének lehetséges koncepciójáról és a válságtompítás eszközrendszeréről. Az előterjesztés az elvi kérdések tisztázására irányulóan a következő alapvető téziseket rögzíti:

- A kisebb-nagyobb régiók szintjén kialakult variábilis összetételű gazdasági-társadalmi feszültségeket (területi válságvesélyeket, válságokat) csak a feltárt problémákat komplex módon értelmező, az eltérő regionális sajátosságokat figyelembe vevő, a helyi kezdeményezéseket

preferáló térségi indíttatású fejlesztési stratégiák kidolgozásával, realizálásával lehet tompítani. A stratégiáknak kistérségi projektek keretében kell (végrehajtási szinten) érvényesülniük,

- Állami (kormányzati) feladat az említett fejlesztési stratégiák realizálásához szükséges összetett feltételrendszer folyamatos kialakítása, ezen belül a pénzügyi rendszer és az intézményrendszer funkcionál-
tatása, mert ehhez kapcsolódóan (illetve ezzel konformitásban) alakul ki a regionálisan is tagolt pénzügyi rendszer és intézményrendszer. Utóbbi vonatkozásban a regionális közigazgatási, gazdasági és társadalmi szereplők illetékesek,
- A válságveszélyek, válságok tompítását célzó kistérségi programok realizálásával lényegében el kell érni a gazdasági és társadalmi folyamatok pozitív irányú, területi belső egyensúlyt közelítő fejlődését, kiemelten a piaci viszonyok menedzselését, a térségi image, marketing potenciál fejlesztését. Nyilván fontos stratégiai eszközelem a komplex infrastruktúra helyzete (illetve ennek javítása), a regionális információs, pénzügyi és engineering intézmények kialakítása, a kérdéses régióban logikus és aktuális képzés, átképzés megszervezése és folyamatos működtetése, nem utolsósorban a regionális belső és külső kapcsolatrendszer kiépítése.

Ma nincs az országban olyan térség (megye, kistérség), ahol a munkahelyteremtés, kapcsolódóan az új munkahelyeket biztosító új vállalkozások körének gyarapítása ne lenne sarkalatos követelmény. Utóbbi vonatkozásban azonban indokolt egy megjegyzést fűzni a Regionális Munkabizottság által készített koncepcionális-javaslati anyaghoz:

A "vállalkozási infrastruktúra" fejlesztése valóban fontos elem minden térség gazdasági-társadalmi egyensúlyának közelítésében, de ezt a komplex feladatkört minden térségre külön specializáltan, a megfelelő strukturális árnyalásban kell értelmezni. Nevezetesen és konkrét példát említve: el kell érni, hogy a különféle méretű (kis- és középméretű, nagyüzemi) vállalkozások körén belül kialakuljon a piaci viszonyoknak és a foglalkoztatási követelményeknek megfelelő "méretegyensúly". Továbbá a vállalkozási profilok, specifikációk is a piaci szituációkhoz, igényekhez igazodóan kell alakuljanak,

tehát elképzelhetetlen pl., hogy a régió belüli belső piaci szükségletek mértékét tartósan meghaladhatja egy túlméretezett belkereskedelmi hálózat. Igaz ugyan, hogy a specifikációt, a vállalkezési méreteket a piac szabályozza, azonban el kell kerülni (épp a foglalkoztatási feszültségek tompításának célrendszerében) a vállalkezési csódók szaporodását, extrém esetben újratermelődését.

Az elmondottakból is levonható az a következtetés, hogy a vállalkezések körének bővülése egy-egy kistrégió belüli tompíthatja a gazdasági-társadalmi feszültségeket, de ezt a stratégiai célt ma már nem szabad mechanikusan, egyfajta csodaszerként értelmezni. Arra viszont, hogy kistrégióként milyen típusú és "mennyiségű" új vállalkezésekre van szükség, központi előírásokat nem lehet adni, csupán segíteni lehet a helyi szakértelmet a helyes stratégia kialakításában.

- A Regionális Munkabizottság előterjesztése utal továbbá a térségi stratégiákat kidolgozó, e stratégiák megvalósításában közreműködő szervezetek, intézmények szerepére. Erre vonatkozóan az előterjesztés állami feladatként tekinti az intézményi-szervezeti keretek megteremtésének támogatását és a szükséges szakértelem érvényesítésének segítését.

Továbbá - eszközjelleggel - biztosítani kell állami oldalról a program és fejlesztési projektek megvalósításához szükséges finansziális háttérrel (felhasználható önkormányzati és egyéb helyi pénzeszközökön túlmenően). Utóbbi állami kötelezettség új szervezeti megoldásokat, pályázati-értékelési és finanszirozási technikákat igényel.

Az előterjesztés több ilyen lehetséges területi szervezeti-intézményi "innovációt" javasol, amelyek működési logikája külön-külön jól értelmezhető. A vonatkozó helyi tapasztalatokra alapozva azonban megjegyzendő: ügyelni kell arra, hogy a fokozatosan kialakuló új helyi intézményi-szervezeti keretek (specifikus tevékenységi köreikkel) ne legyenek túlzottan széttagoltak egy-egy kistrégióban, mert az amúgyis tanulóidejüket töltő helyi önkormányzatok "túltagoltság" esetében képtelenek lesznek a szórt, de specifikus tevékenységi körök koordinálására. Nem szólva külön arról, hogy egy túlzott intézményi széttagoltság komoly bürokratikus veszélyeket is hordoz.

Csupán egy példát említve: érthetetlen, miért kell egy-egy kistérségben belül külön beszélni intézményesített foglalkoztatási társaságokról, gazdaságfejlesztési társulásokról, fejlesztési ügynökségekről, vagy éppen kis területre illetékes területfejlesztési tanácsról. Úgy ítéltető, hogy az egyes önkormányzatok a kistérség fejlődése érdekében önkormányzati társulásokba tömörülve maguk döntenek el milyen intézményi keretek szolgálhatják legjobban a kérdéses (több települést magában foglaló) kistérség fejlődését. Amellett, hogy természetesen (vállalkozói kockázatra) mindenütt van lehetőség magánkezelésű vagy társulások engineering irodák, marketing irodák, mezőgazdasági szövetkezési szervezetek vagy éppen idegenforgalmi kistérségek létesítésére.

- Kétségtől helyes, ha a válságmenedzselési programok, kistérségi fejlesztési projektek kidolgozását megelőzi egyfajta (területi lehatárolást is tükröző) kritériumrendszer kialakítása. Azonban nem ez, illetve nem ennek a hiánya mélyíti a válságokat és ha ki is alakul ilyen rendszer, az még önmagában csupán segédletet képezhet a programok és projektek összeállításához.
- Az "előterjesztés" bőven utal a pályázati rendszerek kereteiben elnyerhető fejlesztési pénzeszközök fontosságára. Ezzel a tétissel messzemenően egyet lehet érteni, azonban ismételtelen rögzíthető, hogy a meglehetősen szórt részletekből álló ilyen célú eszközrendszer (többek között addicionálási) lehetőségeiről közérthető módon kell információt adni. Ma is fennáll, hogy a potenciális vállalkozók zöme nem eléggé tájékozott a vállalkozás indításához szükséges pénzeszközök megszerzésének módozatbeli lehetőségeiről.

2.) A válságmenedzselés általános szempontjai. Kritériumok és árnyaló tényezők.

Annak deklarálása mellett, hogy minden régióban (területileg körülhatárolható kistérségben) az adott gazdasági, társadalmi, erőforrásbeli szituációk megkövetelik a válságkezelés, válságtompítás speciális eszközeit, vannak ma már olyan általánosíthatóan jelentkező válságösszetevők és árnyaló tényezők, amelyeket konkrét régiótól függetlenül minden válságmenedzselési program esetében számításba kell venni, mérlegelni szükséges.

Mielőtt ezeknek a megvilágítására sor kerülne, indokolt egy lényeges, a fogalmakat tisztázó metodikai kritérium rögzítése.

A regionális (kisregionális) komplex fejlesztés közép- és hosszútávú projektje nem azonos a jelenleg is több szervezet, intézmény, megyei szerv által folyamatosan menedzselt ún. válságkezelési programokkal. A két "dolog" célja, módszerbelisége, tartalma annak ellenére teljesen eltérő, hogy bizonyos átfedések módszerekben és direkt célokban részben vagy egészben jelentkeznek.

A válságkezelő programok kiemelten azt a fő célt szolgálják, hogy nagyobb régiókban (megyékben, gazdasági körzetekben), illetve e nagyrégiókon belüli kistrégiókban a piacorientált gazdasági átstrukturálódás során jelentkező ipari, mezőgazdasági, szolgáltatási, kapcsolódóan társadalmi kicsengésű feszültségeket a kormányzati és helyi feltételrendszer által nyújtott lehetőségek függvényében tompítsák. Az ilyen programok ennek ellenére sem jellemezhetők a vulgáris fogalmazású "tűzoltás" minősítésével, vannak módszereik, intézményeik, eszközeik és koncepcionálisan is megalapozhatók. Elkészítésük és végrehajtásuk feltétlenül szükséges, mert realizálásuk sikerén múlik, hogy milyen mértékben sikerül az átstrukturálódás folyamán jelentkező (egy-egy kistrégió számára már esetenként elviselhetetlen) feszültségeket mérsékelni és a helyi társadalmak sokat hangoztatott "szükséges áldozatvállalását" csökkenteni. E válságkezelési programoknak tehát nem csupán lehatároló gazdasági és társadalmi jelentőségük van, hanem sikerük mértékének biztosítása egyidejű politikai jelentőséggel is bír.

A válságkezelés tehát - súlyozva az egyes kistrégiókban lejátszódó válságfolyamatok gazdasági és társadalmi veszélyességét - egy "indított" intézkedéscsomag, amelynek eszközszerkezete, ennek a rendszernek elvi elemei módszerbelileg zömmel azonosak minden kistrégió számára. Arra viszont ezek a programok alkalmatlanok, hogy pl. egy 15-20 településből álló kistrégió 5-10 éves (versenyképes piactudomány alakítására orientált) komplex, sokoldalú fejlesztéséhez nyújtsanak konkrét programpontokat, körvonalazzanak egyedi fejlesztési feladatokat, tartalmazzanak reális tárgyi és pénzügyi eszközöket, továbbá kialakítsák egy adott terület számára szükséges (a piactudomány és társadalmi követelményeknek megfelelő) eszközszerkezetét. A megoldást - a

válságkezeléssel párhuzamosan - a közép- és hosszútávú kistérségi fejlesztési projektek jól megalapozott, a számos területi paramétert mérlegelő kidolgozása jelenti.

Ezektől a regionális fejlesztési projektektől (amelyek beilleszthetők, illetve beillesztendők a kidolgozás és parlamenti jóváhagyás alatt álló területfejlesztési törvény, jogi szabályozás kereteibe) közép- és hosszú távú időszakra ütemezett részletes, konkrét cselekvési programot kell elvárni azzal a kikötéssel, hogy a program felépítése

- tartalmazza egy körülhatárolható kistérségi helyi és bevont erőforrásokra épített gazdasági és társadalmi fejlesztésének teljes palettáját a "területi versenyképesség" és a piacorientáció tükrében,
- módot adjon az országos átalakulás folyamán jelentkező gazdasági és társadalmi változások indokolt "átvezetésére", közelebbről a vonatkozó projektfeladatok és eszközelemek módosítására,
- végül lehetőséget nyújtson azoknak a reális módosításoknak a végrehajtására is, amelyeket a helyi gazdasági-társadalmi viszonyok folyamatos változása (fejlődése) tesz szükségessé.

Általánosítható módszertani tézisekkel - különösen figyelemmel a kistérségi fejlesztendő gazdasági szektorainak piacorientált szakmakultúrájára, ehhez igazodó szakmasztruktúrájára - a közép- és hosszú távú fejlesztési projektek a következő alapfejezeteket tartalmazzák:

- a) a helyi erőforrások (gazdasági és társadalmi erőforrások) feltárása, a fejlődés érdekében bevonandó külső erőforrások meghatározása,
- b) A regionális ipari fejlődés részleteinek kidolgozása az ipari szakmakultúrák (már meglévő iparok és új iparok) és a kapcsolódó szakmasztruktúrák egyensúlyának biztosítása. Ebben az értelemben kell tervezni a regionális (kiemelten "anyagi" termelést folytató) kisvállalkozási szféra és a helyi iparszerű termelés (középipar, esetleg nagyipar) strukturális arányait és kapcsolatrendszerét.

- c) A regionális mezőgazdaság termelési kultúrájának meghatározása, a munkakultúra fejlesztése, a mezőgazdasági termelés helyi előnyökre épülő strukturális alakítása a változó tulajdonviszonyok talaján. A helyi sajátosságokat hordozó új típusú szövetkezeti és értékesítési formációk megteremtése.
- d) A széleskörű szolgáltatási szektor tagolódásának alakítása (e vonatkozásban az egyoldalúság végetének elkerülése), különös tekintettel az ipari és mezőgazdasági szolgáltatásokra, a belkereskedelemre és a külkereskedelmi kapcsolatrendszerre, a kommunális-lakossági ellátásra és (ahol helye van) az idegenforgalom sokfajta lehetőségét, módszerbeliséget kínáló fejlesztésére.
- e) A kistérségi komplex infrastruktúra fejlesztésének projektálása, a megvalósításához szükséges tárgyi és pénzügyi eszközrendszer rögzítése mellett. Az információáramlás, információcsatornák fejlesztése.
- f) A környezetbarát regionális gazdasági fejlődés tervezése, folyamatosan átvezetve a vonatkozó országos és helyi jogi előírások érvényesítését. A regionális környezetvédelem pénzügyi háttérének biztosítása.
- g) A regionális fejlődést elősegítő (és gyorsító) új helyi intézmények létrehozásának, működtetésének tervezése (engineering-innovációs korszervezetek, marketing irodák, idegenforgalmi korszervezetek, az országos bankhálózat helyi kirendeltségei, helyi kisbankok, biztosítók stb).
- h) Az egészségügyi, kulturális és oktatási (inkluzív: átképzés, továbbképzés) intézményi strukturájának projektálása. A helyi társadalom (humán tőke) fejlődésének biztosítása.

A projekt-alapfejezetek kidolgozása kapcsán szem előtt kell tartani, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés, átstrukturálás gerincét az innovációhasznosítás képezi, amely (egy adott kistérség szempontjából) szintén összetett tartalommal értelmezhető, tehát korántsem korlátozódik csupán az ipari fejlődést felgyorsító technikai-technológiai jellegű innovációkra.

Visszatérve a válságmenedzselő programok tartalmát és módszerbeliségét befolyásoló országosan jelentkező faktorokra, tényekre, jelenségekre a következő kiemelhető szempontok mérlegelése indokolt:

- A kistérségek tekintetében és a megyék vonatkozásában egyrészt érvényes, hogy a Munkaügyi Minisztérium egy évre előre nem adhat megbízható prognózist a munkanélküliségi ráták várható alakulásáról. A prognózisok csupán három hónapra szólnak, de ezeknek a rövid lejáratú becsléseknek is magas a bizonytalansági tényezője. Az egyes régiókban a gazdálkodó egységek általában nem jelzik előre a leépülés, átstrukturálódás folyamán fellépő munkaerőfelesleget és az elbocsátásokra többnyire váratlanul, hirtelen kerül sor.

A Munkaügyi Minisztérium véleménye szerint azonban az bizonyosra vehető, hogy az 1992. év folyamán az elkövetkező hónapokban is fel kell készülni a ráták emelkedésére. A regionálisan is jelentkező új vállalkozások, továbbá a több régióban már folyó privatizáció általában nem járnak együtt munkahelyteremtéssel; a régiókon belüli intézményi, szervezeti és gazdasági átstrukturálódás hasonlóan negatív jellegű a munkahelyteremtés oldaláról. (Ez legjobban az iparban folyó technológiai átstrukturálás hatásaival jellemezhető: a korábbinál magasabb technológiai színvonal szinte kivétel nélkül alacsonyabb, de szakképzettebb létszámot követel).

- További minisztériumi jelzés (egyben "összefoglaló" jelzés), hogy miközben az egyes régiókban ha lassan is, de folyik a gazdasági-társadalmi átalakulás, ezzel korrelatív a munkanélküliségi ráta növekedése.
- A megyei szituációkat tekintve nyilvánvaló az is, hogy a gazdasági-társadalmi egyensúly vonatkozásában egyre mélyül a szakadék a keleti és a nyugati országrész között. Ez nem jelenti azt, hogy a nyugati országrészben nincsenek válságveszélyes vagy már válságba került kistérségek; a megállapítás azon alapul, hogy a munkanélküliségi ráta emelkedésének dinamikája a keleti országrészben nagyobb.

Ma már általánosíthatóan (jóformán minden kistérségben) növekszik a fiatal pályakezdők (szakmunkások, értelmiségiek) munkanélküliségi aránya is. Ehhez kapcsolódó tény, hogy egyrészt egy-egy kérdéses régióban csak alakulóban van (vagy még alakulóban sincs) az új, piacorientált gazdasági

struktúra, amely a fiatal pályakezdők legalább egy részének munkahelyét biztosítana. Másrészt ahol megindult az átképzés vagy továbbképzés, ott is jellemző a "vakrepülés". Más fogalmazásban: egy bizonyos szakmai tartalmú átképzés vagy továbbképzés még nem jelent biztonságot (a kereslet tisztázatlansága miatt) az elhelyezkedéshez. E vonatkozású biztonság csak akkor jelentkezik, ha az átképzés vagy továbbképzés szakmai iránya, tartalma szerves tartozéka valamely kiépülő vagy már kiépült gazdasági strukturának, pl. egy ipari ágazatnak.

Az átképzésről, továbbképzésről elmondott labilitás természetesen nem csupán a fiatal pályakezdőkre érvényes; érintettek mindazok, akik egy kérdéses kistérségben (munkanélkülivé válva, új szakmát keresve) átképzésben, továbbképzésben vesznek részt. Mindenesetre a kistérségek többségében a fiatal pályakezdők (és a 35 év alattiak) aránya a "teljes" munkanélküliségben 40-50% körül mozog.

- Mértékadó minisztériumi és szakmai körök véleménye szerint az ország teherbíróképessége egy 14-15%-os munkanélküliséget 1-2 évig elviselhet. Ennél magasabb országos arány kialakulása esetén azonban - tartós munkanélküliség kezelésére - előreláthatóan nem lesz elég állami forrás. Ha az utóbbi helyzet bekövetkezne, a kormánynak a költségvetésben kell a jelenleginél nagyobb (mintegy kétszeres) összeget biztosítania a munkanélküliek ellátására, különben vállalnia kellene a kockázatot a társadalmi elégedetlenség további növekedésének tekintetében.

Jelzésül néhány adat: 1992. januárban az aktív keresők létszámához viszonyított ráta Békés megyében 15,4%, Nógrádban 17,2%, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 17,9% volt. Az ily módon számított rátaérték kilenc megyében haladta meg a 10 százalékpontot. Ha a rátát a gazdaságilag aktív népességhez viszonyítjuk, akkor is nyolc megyében jelentkezik magasan 10% feletti érték.

A folyó év januárjában országos szinten már 343.713 fő részesült munkanélküli ellátásban, 442.532 fő regisztrált munkanélküli mellett. Abszolút számot kiemelve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 50.757, Szabolcsban 41.295, Békés megyében 28.109, Bács-Kiskun megyében 31.680 fő munkanélkülit regisztráltak.

A fenti adatokhoz kapcsolódik továbbá az a tény, hogy ugyancsak januárban a 442.532 fő regisztrált munkanélküli mellett csupán 10.258 betöltetlen álláshelyet jeleztek a megyei munkaügyi központok. Ez a kínálat a 3%-ot sem éri el. A kifizetett bruttó segély, illetve járadék összege 1991. XII.20. - 1992.I.20. között csaknem 2,5 milliárd Ft volt (átlagosan havi 8.047 Ft).

- Szinte általános az olyan jelzés (nem prognózis), hogy az 1992. év első negyedév végére országosan a munkanélküliek száma majdnem eléri, esetleg valamivel meg is haladhatja a félmillió főt. Az emelkedés tendenciája egyelőre nem is vitatható; 1991. decemberében csupán 7850 fő tudott szakképzettsége talaján elhelyezkedni, munkahelyet találni. (Ez az adat a munkanélküli ellátásban részesülők 2,2%-a)

Az elhelyezkedés lehetőségeit borsodi, szabolcsi tapasztalatok szerint nem csupán a szakképzettség, hanem a nyelvismeret is jelentősen javítja. A Miskolcon működő képző-átképző központban pl. 16-60 éves életkor között lehet résztvenni a képzésben, amely több szakma elsajátítását biztosíthatja egyidejű nyelvtanfolyamok mellett. Az utóbbi képzési rendszer tehát lehetővé teszi (potenciálisan) többirányú szakmai tudás megajánlását az egyén részéről a munkaerőpac számára, továbbá egyértelmű tapasztalat az is, hogy a nyelvtudással rendelkező szakmunkás, technikus, sőt titkárnő elhelyezkedési lehetőségei egyre javulnak.

- Szintén általános jelzés a megyék, a megyei munkaügyi központok részéről az, hogy várhatóan - 1992 végéig mintegy 100.000 fővel növekedhet a mezőgazdaságból felszabaduló munkanélküliek száma. Hogy ebben a negatívumban milyen szerepet játszik a szövetkezeti törvény (esetlegesen ennek a törvénynek "rossz" hatásai), annak megítélése nem tartozik jelen témakör kereteihez. Az viszont tény, hogy 1991-ben országosan a termelőszövetkezetek 5 milliárd Ft-os veszteséggel zártak (a nyereségek és veszteségek egyenlegeként).

Azokban a régiókban, amelyekben a mezőgazdasági ágazatnak a regionális jövedelemtermelésben nagy vagy éppen meghatározó szerepe van, a gazdasági-társadalmi egyensúly megbomlása különösképpen veszélyezteti a kibontakozást. Ha a mezőgazdasági termelés mellett az ipari és szolgáltató ágazat

produktivitása is visszaesik, a területi munkanélküliség kumuláltan növekszik és a regionális jövedelemtermelő képesség szintén kumuláltan csökken.

Visszatérve a mezőgazdaság helyzetéhez több jelenség, következőleg több sürgős feladat mérlegelése indokolt. Nevezetesen: piacorientált mezőgazdaság a korábbi gazdasági-társadalmi formációval szemben teljesen új társadalmi szerkezetet, sőt új települést is jelent. Az új társadalmi szerkezet a földprivatizáció és az új szövetkezeti formák talaján folyamatosan kialakulhat, bár kérdéses, mi történik a komoly létszámot jelentő agrárértelmiséggel és miképp alakul a mezőgazdasági temelés mint mellékfoglalkozás perspektívája. Ez utóbbival a nyugati struktúrák hasonlóságai alapján is számolni kell.

Keményebb diót jelent viszont a piacorientált mezőgazdasági átalakuláshoz kapcsolódó új településszerkezet abból a szempontból, hogy mezőgazdasági főfoglalkozás esetében a nyugati típusú farmergazdaság kialakulása is alternatíva lehet. E gondolat azonban részben rámutat a megszüntetett "tanyarendszer" korszerű formában esedékes reaktíválásának eshetőségére is.

Tapasztalat, hogy a kistermelők egy része már keresi a számukra hasznos új szövetkezeti formációkat. Sikertelenség esetében gyakori a szövetkezeti törvény hézagosságára való hivatkozás. Mindenesetre az biztos, hogy a várható új szövetkezeti formák intézményileg "munkaerőtakarékos" működési jellegűek lesznek (dán és holland példák), következőleg korántsem igényelnek a jelenlegi szövetkezeti formákhoz kötődő létszámot (pl. az adminisztrációban, az értékesítésben vagy az irányításban).

- A válságveszélyes vagy már válságba került kistrégiókban érzékelhető pesszimizmussal ítélik meg a válságmenedzselési programok eredményességét. E programok kidolgozására vannak ugyan ötletek, de nincsenek világos stratégiák. A mezőgazdasági jellegű kistrégiókban csak csírái jelentkeznek a valóban korszerű mezőgazdasági vállalkozásoknak; a legnagyobb probléma a speciális "mezőgazdasági láncok" kialakítása (pl. takarmánytermelés-sertésstenyésztés-feldolgozás-értékesítés). Nehézségekbe ütközik a kistrégióon belüli potenciális gazdasági szerepkörök tisztázása is. Miután az egyes társadalmi csoportok közötti együttműködés a kistrégiók többségében még eléggé gyenge

lábön áll, ez fékezőleg hat a komplex stratégiák (mezőgazdaság, ipar, szolgáltató szektor) kialakulására.

A labilis szervezeti-intézményi helyzet és a stratégiahiány miatt a mezőgazdaságilag érintett kistérségekben bizonytalanok a legkisebb társadalmi egységek, a családi háztartások is. Egy teljes önellátásra irányuló családi berendezkedés több szempontból veszélyes lenne egy európai szintű továbbfejlődés oldaláról; az ilyen önellátás lényegében konzervatív színezettel az 50-60 évvel ezelőtti gazdasági-társadalmi szituációt restaurálná.

Erősen elnagyolt megközelítés talaján alapjaiban két kistérség-típussal lehet a mai vizsgálatok során számolni. A válságveszélyes vagy már válságba került kistérségek mintegy fele olyan jellegű, amely korábbi gazdasági alapját a piacgazdaságba való átmenet kétéves időszakában veszítette el (leépülés, csőd, az új struktúra kialakulatlansága), vagy a gazdasági alapot jelenleg veszélyezteti a leépülési folyamat. A kistérségek további 50%-ban (ezek a gazdaságilag hátrányos helyzetű, elmaradott térségek) a korábbi évtizedekben sem rendelkeztek a szükséges kiindulópontként megkövetelt továbbfejlődési bázissal az infrastruktúra hiánya, a gazdasági szerkezet gyengesége, kialakulatlansága, a rendelkezésre álló "térségi humán tőke" alacsony színvonalá miatt.

Mindkét kistérség típus "kimozdítása" párhuzamos feladatot jelent a kormányzati stratégia, mellérendelten a fejlődést biztosító eszközrendszer szempontjából, különös tekintettel a közös válságjellemzőként kezelendő munkanélküliségre. Ez utóbbin elvileg és gyakorlatilag csak új munkahelyek megteremtésével lehet segíteni, a munkahelyteremtés viszont a jelenleginél sokkal bővebb és nagyobb pénzügyi forrást követel. Más fogalmazásban és vulgárisan: a munkahelyteremtéshez pénz kell, részben állami, részben önkormányzati, részben magán, részben banki és nem utolsósorban külföldi forrásokból.

Néhány milliárdos kormányzati támogatás - elsősorban a gazdaságilag hátrányos helyzetű kistérségek önkormányzatai számára - nem teszi lehetővé közép- és hosszú távon az új munkahelyek számának növelését olyan mértékben, amely valóban szűkíti a jelenlegi nagy részt a területi munkanélküliség növekedése és a betölthető (regisztrált) területi munkahelyek között. Ide

tartozóan kiemelendő, hogy a betölthető új munkahelyek számának növeléséhez szükséges forrásrendszerrel szemben áll az a növekvő (éves szinten már a 80 milliárd Ft-ot is megközelítő) kiadás, amely kifizetendő munkanélküli járadék címén terheli az állami költségvetést.

Jelen sorok írásakor hangzottak el olyan parlamenti szintű vélemények, amelyek szerint - ha a területi munkanélküliség az eddigi, vagy a mostanit meghaladó ütemben növekedik és az április 8-tól hatályos csódtörvényt követően a munkanélküliek száma 1992. végéig akár 700.000 fő is lehet - a kormányzat nem lesz képes a járadék további növelésére a költségvetésből. E véleményekkel szemben a pénzügyminiszter további kormányzati garanciát vállalt.

- A területi munkanélküliség növekedését elvileg és gyakorlatilag mérsékelhetné a kisvállalkozások, középvállalkozások számának (kiemelten az anyagi termelésben érdekelt vállalkozások számának) a növekedése. A területi kis- és középvállalkozások számára erős fogódzót jelenthetnének a különféle jellegű és típusú hitelkonstrukciók.

A vállalkozások (elsősorban a kisvállalkozások) körének bővítésében érdekelt IPOSZ (Magyar Kézműves Kamara) nézőpontja szerint az "erős fogadó" minősítés árnyalást követel. Az IPOSZ pl. nem vonja kétségbe az állami vagyon megvásárlását segítő Egzisztencia-hitel fontosságát, azonban ezt a hitellehetőséget csupán "rásegítő" eszközként tekinti. Az "E" hitel rásegítő eszközként is csak akkor funkcionál megfelelően, ha az állami gazdasági feltételrendszer mechanizmusában már jelen van az ösztönzés egyrészt a fejlesztésre, vállalkozásbővítésre, másrészt a privatizációra. Azonban az állami feltételrendszer jelenleg nem ilyen katalizáló hatású.

Az "E" hitel súlyos konstrukcionális hibája, hogy bár egyrészt a saját részarány és a futamidő elfogadható, nem fedezi a privatizációs költségeket (amelyek a saját rész kétszeresei is lehetnek), tehát nem finanszírozza a kérdéses vállalkozás "teljes projektjét". Továbbá - másrészt - ehhez a hitel-fajtához csak az juthat hozzá, aki már rendelkezik saját forrással. Ha e két tényező mérlegre kerül, az "E" hitel "igazában" nem használható fel egzisztencia teremtésre.

Az "E" hitelkonstrukció csak akkor működhet célszerűen, ha kellőképp strukturált. A pályázati forma azonban ezt a követelményt figyelmen kívül

hagyja; nem érzékeny abban az irányban, hogy a pályázók induló pozíciója nagyon eltérő, tehát a "nyerés" versenyesei erősen szórnak. Közelebről: egészen mások az esélyei a társaságoknak, a már működő kisiparosoknak és az induló vállalkozásoknak. Az "E" hitel strukturálása, a feltételrendszer differenciálása - IPOSZ nézőpont szerint - egyáltalán nem sértené a konstrukció normativitását.

A "Start" hitel feltételeiben kedvezőbb konstrukció mint az "E" hitel, de hasonlóképp csupán rásegítő jellegű. Ez évre szánt kerete viszont már március végén "kimerülést" jelez, továbbá ebből a 4 milliárd Ft-os keretből csupán néhány ezer kisvállalkozó juthat hozzá kb. 1 millió Ft-os hitelhez. Kérdéses, hogy az idén sor kerül-e az 1993. évi keret megnyitására, amelyre nagyon is szükség lenne, kiegészítő jelleggel is, miután a vállalkozók érdeklődnek a jó konstrukciójú, addicionálható hitelek iránt (a saját forrásból esedékes akkumuláció a vállalkozók többségénél irreális, a kereskedelmi bankok által nyújtott hitelek kamatlábát pedig csupán néhány vállalkozó képes megfizetni).

A vállalkozók számára az egyik legnagyobb és legkényesebb probléma a hitelgarancia. E vonatkozásban az Országos Garancia Alap létrehozása jó kezdeményezés. Az IPOSZ kereteiben már egy éve elkezdődött - a saját tagok forrásaiból - a Bizalom Garancia Egyesület hálózati szervezése. Jelenleg 19 ilyen egyesület működik, hat kereskedelmi bank szerződéses háttérrel. A BGE olasz minta szerint jött létre; tagjai árbevételük 7%-át fizetik be az egyesületi számlára. Az egyesület nem jelent versenytársat az Országos Garancia Alap számára; önszerveződéssel bővül s célirányos lenne, ha működéséhez az állam is hozzájárulna.

Összefoglalva az elmondottakkal kapcsolatos IPOSZ nézőpontot: csak egy stabil, hosszú távra szóló vállalkozásélénkítő gazdaságpolitika és ennek megfelelő feltétel- és eszközrendszer hozhatna megnyugtató megoldást a regionális válságkezelésben is pozitív szerepet játszó, munkahelyteremtő kis- és középvállalkozók számára. Ennek a gazdaságpolitikának rendszerbelileg egy- ségesnek kell lennie.

— Visszatérve a kistérségekben eddig fogantatott, kormányzati- önkormányzati szintűről indított válságkezelési módszerekre, eszközökre, ezekkel szemben eléggé szkeptikus helyi vélemények jelentkeznek.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei válságveszélyes vagy már válságba került kistérségek esetében pl. az illetékesek véleménye szerint a foglalkoztatás aktív-helyi eszközei (bár egyedileg "dícséretesek") komoly eredményt eddig nem hoztak. Szabolcsban 1991-ben 1,4 milliárd Ft-ot folyósítottak segélyek és munkanélküli járadék címén; egyidejűleg ún. aktív foglalkoztatáspolitikára 280 millió Ft-ot fordítottak (ennek 63%-a munkahelyteremtő beruházásokra irányult). A ráfordításokkal szemben jelentkező eredmény eléggé szegényes: 1991-ben a megyében 240, 1992-ben 467 új munkahely létesült. Várhatóan 1993-ban 280 új munkahely fog rendelkezésre állni, viszont Szabolcsban jelenleg havonta 1000 fővel nő a regisztrált munkanélküliek száma. (Ez a szám 1992. április közepén már 40.000 fő körül mozog).

Közhasznú munkát (utcaseprés, csatornázás stb.) csupán 680 fő számára tudtak a megyében biztosítani. Statisztikai felmérés alapján a "vállalkozói" pályán minden ezredik munkanélkülit tudták elindítani. Mintegy 30 millió Ft-ot költöttek Szabolcsban a múlt esztendőben képzésre, átképzésre, de a betöltetlen munkahelyek száma összesen csak 1200 volt. Az átképzés "vakrepülésével" szemben is kialakult megyei vélemény mind Szabolcs, mind Borsod és Nógrád megyében. Egyes szakmák esetében különösen nehéz az átképzés irányának, jellegének meghatározása (pl. bányászok viszonylatában).

Borsod-Abaúj-Zemplén megye encsi kistérségében a munkaügyi kirendeltség még elképzeléssel sem rendelkezik arról, milyen szakmákra kellene átképezni a munkanélkülieket. Nem alakult ki olyan átstrukturálódási folyamat, amely egyértelmű keresletet determinálna meghatározott szakmák irányában. Gyakori jelenség, hogy bizonyos számú munkanélküli elvégz egy költséges szakmai átképzési tanfolyamot, ezután egy szakmát nyerve (de elhelyezkedést az új szakmában sem találva) ismét gyarapítja a munkanélküliek számát.

Nógrád megyében az átképzetteken túlmenően többszáz kiképzett fiatal szakmunkásnak sem tudnak munkahelyet biztosítani. E megyében halmo-

zottan hátrányos átképzési kiindulópont, hogy a "hagyományos" iparstruktúrára (főképp nehézipar, bányászat, építőanyagipar, konfekcióipar) alapozott szakmunkásképzés irányai nem változtak, s a még "lábön álló", piacorientációt kereső iparvállalatok nem is képesek rögzíteni a szakmák iránti igényeket. Ebben a vonatkozásban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében sem jobb a helyzet: itt próbálják ugyan a képzést a változó igényekkel konformitásban megoldani, ennek ellenére 1991-ben végzett 7.000 szakmunkás 50%-a jelenleg is munkanélküli.

Kétségtelen, hogy Szabolcsban, Nógrádban és Borsodban (de most már az ország alföldi területein is) aktívan próbálkoznak mind az önkormányzatok, mind a munkaügyi szervek ipari és egyéb szektorokhoz tartozó beruházók "telepítésével", a beruházási hajlam, a munkahelyteremtés szándékának felkeltésével és realizálásával. Az akciók azonban nem jártak sikerrel, illetve csupán néhány kisebb jelentőségű "pontszerű" eredményt hoztak. Néhány példát említve: a kisvárdai körzetben olyan alacsony színvonalú a távbeszélő szolgáltatás, hogy a megyeközpont (Nyiregyháza) meghívása is több órába telik. Encsen (Borsod megye) a közúti főútvonalhoz való csatlakozás rossz és időigényes. Ugyanitt nincs gázvezeték.

Ilyen és több válságba került kistérségi általában érvényes- infrastrukturális negatívum esetenként szinte áthidalhatatlan nehézségekbe ütközik a hazai (de főleg a külföldi) tőke átstrukturáló és egyben munkahelyteremtő betelepítése a válságveszélyes vagy már válságba került kistérségiókba. Ezen túlmenően a borsod megyei Edelény kistérségi önkormányzata szerint a beruházóknak többéves adómentességet kellene kapniuk ahhoz, hogy befektetési hajlamuk megerősödjék.

A borsodi, nógrádi és szabolcsi munkaügyi vezetők (fenntartva az ez irányú prognózisok labilitását) véleménye szerint az érintett kistérségiók munkanélküliségi rátája, következésképpen a területi válság 1992-ben tetőzik, viszont a helyi közigazgatásoknak elképzelése sincs arról, hogyan és milyen irányban hordozhatná az átstrukturálási folyamat a kialakult válságok tompítását, csökkentését. Általános vélemény, hogy a kialakult regionális válságok során fellépő munkanélküliség nem strukturális, hanem masszívan recessziós jellegű.

Mindhárom megyében tovább tart az ipar leépülése. A nem megyei központú "perifériális" telepek, üzemek önállósodnak, de ezzel párhuzamosan jelentős hányaduk csődbe kerül. (Szécsény körzetében pl. teljesen felszámolásra kerültek a BRG kihelyezett gyáregységei).

A privatizálás (mindhárom megye közigazgatási és munkaügyi vezetői szerint) általában nem eredményez új munkahelyeket. Akár nagyvállalatról, akár közép- vagy kisvállalatról van szó, az érvényesített privatizáció egyidejű racionalizálást jelent, amely zömében munkahely-csökkentéssel jár.

A kereskedelem privatizációja a megyei tapasztalatok szerint szintén nem jelent új munkahelyeket. A szabolcs megyei Kisvárdra esetében pl. a kereskedelmi privatizáció kifejezetten és kimutathatóan növelte a munkanélküliséget: számos kereskedelmi alkalmazott vált munkanélkülivé, miután a tulajdonosok családi alapon vitték tovább az üzletet. Végül mindhárom megyében számítanak arra, hogy az új munkanélküliségi hullám indítója (a már bekövetkezett vagy bekövetkező ipari csődökön túlmenően) az új szövetkezeti törvény velejárójaként a mezőgazdaság lesz.

Nem lehet eléggé ismételni, hogy a válságszituációk főismérvei közé elsősorban a regionális gazdasági átalakulás folyamatának lassúsága, a korábbi gazdasági (hatékonytalan) struktúra gyors leépülése, következőleg a rohamosan növekvő területi munkanélküliség tartozik. A válságfokozódás "kivédése" tekintetében elvileg lehetne a segélyezettek számát csökkenteni, erre a célra munkaügyi ellenőrző csoportok is alakultak. Viszont legfeljebb minden tizedik járadékban részesülőről lehet kimutatni, hogy többé-kevésbé visszaél a segélyezési lehetőségekkel. Sokkal nagyobb azoknak a száma, akik nem is jelentkeznek munkanélküli járadékért (ilyenek pl. a Szabolcs megyei alacsony képzettségű vagy teljesen képzetlen cigányok, mert ebben a népcsoportban a ráta értéke vélelmezhetően több, mint 50%).

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, de Borsodban és Nógrádban is jóslatok sincsenek arra, hányan veszítik el (törvényesen rögzített segélyezési időszakot meghaladva) jogosultságukat a további munkanélküli járadéokra. Egy biztos: aki a segélyezési időszak alatt nem talált új munkahelyet, azt a munkanélkülit az időszak lejártát követően a helyi önkormányzatnak kell eltartania a szociális keret terhére akár Kisvárdáról, akár Szécsényről, Encs-

ről vagy Edelényről van szó. Ha az ilyen kötelezettségek viszont - a kormányzati támogatás hiányában - teljesen az önkormányzatokat terhelik, ez főképp a kisebb önkormányzatok számára finánciális csődöt eredményezhet. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Ömböly településen pl. az 530 helybeli lakos közül csupán három főnek van munkahelye, gyakorlatilag mindenki állástalan).

Szinte bizonyosra vehető, hogy Borsod-Szabolcs- és Nógrád megyében 1992. közepéig minden ötödik keresőképes állampolgár munkanélkülivé lesz. Az is tény, hogy a munkanélküliség ma már ebben a három megyében (és fokozatosan országos viszonylatban is) minden állománycsoportra kiterjed, sokszor a képzettségi foktól függetlenül is.

- Megfigyelhető egy olyan (szintén árnyaló elemként felfogható) jelenség is, hogy számos munkanélküli kényelmes életformaként kezeli a segélyezési időszakot, annak ellenére, hogy többségük (ha lenne is szándékukban) ez alatt az időszak alatt amúgy sem találna megfelelő munkahelyet. Ilyen felfogás mellett gyakori a "nem adózott", fekete munkák elvállalása, amelyek jövedelme (a segélyekkel együtt) esetenként magasabb, mint a korábbi rendszeres munkabér volt. A nógrádi munkaközvetítők szerint csökken a munkanélküliség "szegényérzete", miután a munkanélküli személy környezete is mindinkább munkanélküli jellegű lesz. Ugyanakkor mind gyakoribbak azok a személyi és családi tragédiák, amelyeknek egyértelmű eredője a munkanélküliség és a perspektíva hiány.
- A válságmenedzselés egyik alappillére kétségkívül az aktív foglalkoztatáspolitikának lenne. Ennek fő célja a magyar (regionális) gazdaság mai helyzetében, két-három év távlatában a munkanélküliség korlátozása, a kínálat visszafogása és a munkaerőkereslet élénkítése. Mindez több különböző irányú és jellegű feladatot jelentene. Ide tartozik többek között - természetesen átmenetileg - a fiatal generációk gazdasági aktivitásának tompítása az iskolázás, szakképzés racionális meghosszabbításával, kiterjesztésével. Ezen az úton - becslések szerint - három év alatt mintegy 25-35 ezer fővel lehetne mérsékelni az országos munkaerő kínálatot, javítva egyidejűleg a műveltségi-

szakmai színvonalat. Továbbá (szintén az aktív foglalkoztatáspolitikához tartozóan) változást kellene elérni a nők gazdasági aktivitásának rendkívül magas arányában a részmunkaidős foglalkoztatási mód elterjesztése révén (megjegyezve, hogy a nők összetársadalmi munkaerőterhelése ma Magyarországon magasabb, mint pl. Svédországbán).

A részmunkaidős foglalkoztatás kiterjesztése lényegesen a munkanélküliség növelése nélkül csökkenti a munkaerő-felhasználást, sőt pótlólagosan munkaerő-keresletet is támaszthat. Viszont ennek a módszernek az elterjedését akkor lehetne garantálni, ha a részmunkaidő miatt kieső kereset egy része pótolható lenne a Foglalkoztatási Alap terhére.

Mindenesetre (megfelelő előkészítéssel és felvilágosítással) becslés szerint két év alatt legalább 150-200 ezer női dolgozót lehetne átirányítani a részmunkaidős foglalkoztatási szférába. Ez az arány számottevő pótlólagos munkaerő-keresletet is indukálhatna s bár növelné a költségvetés terheit, javítaná (a válságkörzetekben is) a családok megélhetési stabilitását.

Az aktív foglalkoztatáspolitikai további eleme a munkaerő-kereslet élénkítése. Ehhez - a már említett elemeket is beleértve - olyan dinamizáló, stabilizáló hatású gazdaságpolitika szükséges, amelynek integrált része a munkanélküliség mérséklésére irányuló törekvés. Jelen tanulmány álláspontja, hogy a látszólag gyorsan eredményes és gazdaságilag "magyarázott" sokterápiával szemben célszerűbb egy fokozatos átmenetet érvényesíteni. Szakmai körökben bőven jelentkeznek olyan vélemények, hogy az adó-, hitel- és kamatpolitikában, továbbá a privatizációban a regionális válsághelyzetek tompítását célzó munkanélküliség-mérséklés nem élvez különösebb preferenciákat. Annak ellenére nem, hogy a kistérségi-szintig részletezett válságszituáció vizsgálatok a területi gazdasági-társadalmi egyensúly megbomlásának legsúlyosabb következményét a munkanélküliség egyre gyorsabb növekedésében jelölik meg.

Az utóbbi álláspont igazolására jó példa lehet a Videoton privatizációja. A folyamat során azt az ajánlatot részesítették előnyben, amely háromezer fővel kevesebb dolgozó foglalkoztatását "ígérte". Más egyéb - foglalkoztatási szempontból kedvezőbb - ajánlatok háttérbe szorultak. Ez a privatizációs magatartás olyan ipari agglomerációban jelentkezett, ahol a nagyvállalati

leépülések következtében a munkanélküliségi ráta nagyobb, mint az országos átlag.

Feltétlenül számolni kellett volna (az Állami Vagyonyügynökség részéről is) azzal, hogy a székesfehérvári körzetben az újabb 3000 fő munkanélküli jövőbeli (elhelyezkedéséig tartó) ellátásának költségei évi egymilliárd Ft-ot követelnek. Továbbá: ha számukra új munkahelyeket létesítenének ez további kétmilliárd Ft-ba kerülne.

Komoly gond (s jelenleg szintén élő szakmai vitatéma), hogy az import feltétel nélküli liberalizálása az amúgyis folyamatosan csökkenő vásárlóerő mellett hátrányosan sújtja azokat a még viszonylag korszerű termékstruktúrával rendelkező vállalatokat is, amelyek képesek lennének (kisebb leépüléssel) termelni a hazai piacra. A keresletcsökkenés viszont ezeket a vállalatokat is termelésük csökkentésére kényszeríti.

A Foglalkoztatási Alap felhasználásának adatai igazolják, hogy az új munkahelyek létesítésében egyelőre még nagyfokú formalitás tapasztalható. Az ebből leszármaztatható pénzügyi fedezet egyrészt megközelítőleg sem elégséges a növekvő munkanélküliség érzékelhető mérsékléséhez, másrészt nem is lehet cél az Alap mértéktelen felduzzasztása (erre nincs is mód). Elvileg és gyakorlatilag csak a gazdaság dinamizálásának stratégiájába tartozó más jellegű kormányzati támogatás teszi lehetővé a regionális gazdasági-társadalmi (kiszélekekként jelentkező) egyensúlyának közelítését.

Svájc tudvalévően egyik legkonzervatívabb, de furcsa ellentmondásként egyik legliberálisabb gazdasággal rendelkezik.

A hetvenes évek során (a magyar rátáknál alacsonyabb szinten) a munkanélküliség Svájcban is problematikussá vált. A svájci kormány ekkor a különféle formációk egységes érvényesítésével segítette elő az új munkahelyek létesítését (hosszú lejáratú hitelek, kamatmentes és alacsony kamatlábú hitelek, hitelgaranciák, infrastrukturális fejlesztések, vissza nem térítendő pénzügyi támogatások). A hetvenes évek közepén pl. - 1976-ban - három infrastrukturális ágazat (építőipar, vasút, posta) 14,7 milliárd svájci frank támogatást kapott.

Nyilvánvaló, hogy a magyar költségvetés jelenlegi helyzete mellett a hazai támogatási lehetőségek a fenténél összehasonlíthatatlanul korlátozottabbak, de ez nem zárja ki azt a kötelezettséget, hogy az államnak - gazdaságélénkítő stratégiára alapozva - a jelenleginél jóval nagyobb, főképp átgondoltabb mértékben kell hozzájárulnia a regionálisan is jelentkező munkanélküliség leküzdéséhez. A jelenlegi e vonatkozású tendencia elégtelen és tartani lehet attól, hogy a munkanélküliséggel kapcsolatos negatív folyamatok spontán "elszabadulhatnak" és ellenőrizhetetlenné válnak.

Ez utóbbi megállapítást a Foglalkoztatási Alap ráfordítási arányainak negatívumai is bizonyítják. Néhány jellemző ez irányú adatot tekintve (a Foglalkoztatási Alap teljes összegének százalékában): új munkahelyekre és a foglalkoztatás bővítésére 1989-ben az Alap 55,2%-át fordították; ugyanez az arány 1990-ben 26,5%, 1991-ben pedig csupán 12% volt. Kritikus körzetekre 1989-ben nem jelentkezett ráfordítás, az 1990. évi 8,1%-os arány azonban 1991-ben 5,4%-ra csökkent. Viszonylag stabil arányt képviseltek az Alap felhasználásában az átképzésre fordított összegek: 1989-ben és 1991-ben egyaránt 22,1%-ot. Ingadozó arányokat jelzett a közhasznú foglalkoztatás 1989 és 1991 között (15,8%, 7,9%, 10,5%). Csupán az újrakezdési kölcsönök aránya mutatott növekvő tendenciát (6,9%, 38,9%, 37,6%). Nagyon kérdéses, hogy az 1992. évre az önkormányzatok számára juttatandó 35 milliárd Ft támogatás milyen mértékben szolgáltatja majd a regionális munkanélküliség tompítását, új munkahelyek létesítését akár közvetett, akár közvetlen formában.

- A regionálisan szórtan üzemelő iparvállalatok egy része - érzelve a területi munkanélküliség növekedéséből származó feszültségeket és az önkormányzatok ez irányú aggályait - a rendelésállományok csökkenése és az értékesítési nehézségek fokozódása miatt rátért a rövidített munkaidőben történő foglalkoztatásra. A Központi Statisztikai Hivatal szondázó jellegű felmérései szerint 1992. első hónapjaiban az 50 főnél több dolgozót foglalkoztató vállalat hat százaléka (158 vállalat) tartozott ebbe a kategóriába.

A legnagyobb termelési visszaesések - regionális viszonylatban is - a gépiparban és a könnyűiparban regisztrálhatók. Az átmeneti munkaidő csök-

kentést bevezető vállalatok 40%-a ebből a két szakágazatból került ki. Hozzáteve, hogy az érintett vállalatok többsége fővárosi és válságrégióban üzemelő ipari gazdálkodó.

Az átmeneti munkaidő-csökkentésben érintett iparvállalatok első negyedévi fontosabb adatai viszonylag jó pontossággal táblázatba foglalhatók:

Ágazat	Teljes munkaidőben foglalkoztatott		Ebből	
	fizikai	szellemi	átmeneti munkaidőcsökkentés által érintett	
			fizikai	szellemi
	foglalkoztatások létszáma (fő)			
Villamosenergia-ipar	180	260	40	63
Kohászat	6.840	1.611	4.754	705
Gépipar	28.816	9.779	12.368	2.142
Építőanyag-ipar	2.411	667	414	59
Vegyipar	3.339	1.599	506	153
Könnyűipar	13.052	3.235	4.755	676
Egyéb ipar	540	197	353	57
Élelmiszeripar	7.398	1.918	3752	285
Ipar összesen:	62.576	19.266	26.762	4,140

Mindenesetre (megjegyezve, hogy az iparvállalatok a részmunkaidős foglalkoztatással is törekednek a regionális munkanélküliség növekedésének fékezésére) a már többször utalt növekedési tendencia permanens.

Jelen tanulmány készítésének időszakában is folyamatosan érkeznek újabb friss adatok: az áprilisi országos ráta már 9% körül mozog és 478 ezer munkanélküli közül 375 ezer fő részesül járadékban. A munkaközvetítő irodák, központok jelzése szerint a következő hónapokban is várhatók jelentős mérvű leépítések az iparvállalatoknál. Erre jellemző, hogy 1992-ben a múlt év azonos időszakaival összehasolítva 5-6.000 fővel növekszik az

elbocsátások száma. A legközelebbi "leépítési csúcs" a nyári hónapokban várható.

Az elbocsátások fő okaként a kül- és belföldi kereslet csökkenése jelölhető meg. Más megvilágításban: az indokok között a szervezeti átalakulás súlyozottan 20%-ot, a finanszírozási nehézség 13%-ot, a jogutód nélküli megszűnés 10%-ot és a privatizáció 7%-ot képvisel. Regionális szempontból 1992. tavaszán és nyarán a legnagyobb méretű leépítés Fejér, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében várható.

Áprilisi információkat tekintve országos szinten 100 munkanélkültre három üres álláshely jut, természetesen valamely adott specifikációban. Ez a szám természetesen nem "stabil" jelzőszám: a szezonális szakágazatok beindulásához kapcsolódva (élelmiszeripar, idegenforgalom) egyes régiókban növekedhet az állás kínálat, persze nem a kereslet nagyságának megfelelően, hanem annál jóval kisebb arányban.

- A keletkező és egy bizonyos elviselhető arányt mindenkor képviselő regionális munkanélküliség a fejlődő piacgazdaság természetes velejárója. Itt elég csupán arra gondolni, hogy a nyugati piacgazdaságokban egy-egy munkavállaló életpályája során sokszor 4-5 alkalommal is változtat szakmát, mindenkor a munkaerő keresleti specifikáció függvényében. A szakmaváltoztatás nélkülözhetelen szervezeti alapja a folyamatosan funkcionáló (területileg is decentralizált) átképzési-továbbképzési rendszer.

Ez utóbbi vonatkozásban több térségben (a pénzügyi és szervezeti nehézségek ellenére) ha lassan is, de jelentkeznek eredmények. Átképző-továbbképző tanfolyamok az ország számos régiójában funkcionálnak vagy szervezés alatt állanak. A hiba ott van - amint már volt róla említés -, hogy a tanfolyamokon egyrészt nagymértékű lemorzsolódás, másrészt bizonyos szakmák nem mutatnak hajlandóságot, készséget egy teljesen új, más jellegű szakma elsajátítására. Ide tartozik, hogy a fiatal pályakezdőknek (akik szakmája iránt nincs munkaerőpiaci kereslet) csupán egyharmada mutat érdeklődést az átképzés iránt.

Új "szervezeti színfolt"-ként jelentkezik az Országos Munkaügyi Központ módszertani osztályának kezdeményezése. Ennek keretében a munkaügyi

tanácsadással, állásközvetítéssel foglalkozó irodák (a Munkaügyi Minisztérium világbanki programjának megfelelően) olyan háromhetes tanfolyamokat szerveznek, amelyek a munkanélküliek számára segítséget adnak a reális munkahely megtalálásához (tehát az álláskereséshez), személyes kapcsolatok kialakításához, állásinformációk felkutatásához. Ezek az irodák (esetenként klubszerű szervezetek) különféle tréningekkel készítik fel a jelentkezőket egy-egy konkrét helyzet megítélésére és hasznosítására.

Elsősorban azoknak a jelentkezőknek fogadják el, akik már tartósan, fél-évnél régebben munkanélküliek. A leszűrt tapasztalatok azt igazolják, hogy a tanfolyamot elvégzettek 50-70%-a kedvező munkahelyet talál. Maga a módszer nem "teljes" megoldás, de mindenesetre egyik eszköze a válság tompításának. A tanfolyamokra - igen szórványosan - pályakezdők is jelentkeznek. Számukra az lenne jobb módszer, ha a középiskola, egyetem elvégzését követően speciális programra és speciális tanerőre lenne szükség.

Mindenesetre pozitívumként kezelendő, hogy azok a gazdasági szervezetek, iparvállalatok, amelyek pályakezdőket és munkanélkülieket vonnak be a foglalkoztatásba, munkabérükhöz pénzügyi támogatást kaphatnak. A termelésbővítés keretében mód nyílik beruházási támogatásra és kedvezményes hitelek felvételére is.

- A válságmenedzselés és a gazdasági átstrukturálódás során fókuszba kerül a regionális differenciálódás lényege és fogalma. Arról van szó, hogy a gazdaságpolitika részéről kiemelten azokat a régiókat kell felkarolni, amelyek igazolhatóan önerőből is előre haladnak és nem "felülről" várják mindenben a támogatást. Ennek az elvnek persze ellene szól a gazdaságilag eleve hátrányos helyzetű, elmaradott területek követelése az "alsóbb" szintű csoportérdek. A támogató jellegű gazdaságpolitikának meg kell találnia a helyes egyensúlyi nézőpontot a két regionális szint preferálási módszerének tekintetében.
- Szintén regionális értelemben (a válságzónák viszonyait is figyelembe véve) indokolt mérlegelni különféle értelmiségi szakmák vállalkozói átképzésének realitását. A tapasztalatok ugyanis arra mutatnak, hogy a kereskedelembe, szolgáltatási szférába, tanácsadó szervezetekbe bekerülő értelmiségi vállalkozók jelentős részét a kény-

szercselekvés befolyásolja. Egyáltalán nem biztos, hogy egy kétdiplomás értelmiségi vállalkozóként is megállja a helyét. A vállalkozás eredményességének (s ezt az értelmiségi vállalkozók gyakori bukása igazolja) komoly szakmai felkészültségi feltételei vannak. A vállalkozásokat általában nem az állásvesztett, tökeszegény értelmiségiek számára kínálja a piacgazdaság. Regionális értelemben is meg kell találni azt a lehetőségrendszert, amelyben az értelmiségi nem kényszerül pályaelhagyásra és nem bocsátkozik olyan vállalkozásokba, amelyekre megfelelő háttér, elegendő tőke, piaci-banki és üzleti ismeret, továbbá kockázattűrő képesség hiányában nincs felkészülve. A probléma kezelése a regionális gazdasági-társadalmi egyensúly alakításának körébe tartozik.

- Keveset hallani arról, hogy a munkanélküliség (decentralizáltan a területi munkanélküliség) drasztikusan negatív formában hat a társadalombiztosítás oldaláról elvárható finansziális fedezetek biztosítását mind a nyugdíjellátás, mind az egészségügy vonatkozásában. Szakmai számítások szerint minden százezer munkanélküliből a társadalombiztosításnak 4-5 milliárd Ft kára származik, de közvetve valószínűsíthetően még ennél is nagyobb a veszteség. Szintén rontja a TB pozíciókat a végkielégítés intézménye; ha pedig a munkavállalók rokkantnyugdíjazással vagy más jogcímen védekeznek a munkanélkülivé válás ellen, ezzel szintén csökken a TB járulékbefizetés és nő (egyidejűleg) a kifizetés.

Végző konklúzió tehát, hogy a Társadalombiztosítási Alap több mint tízmilliárd Ft-os hiányában a munkanélküliség növekedése alaposan "benne van". A negatív hatások között ezt a tényezőt sem szabad figyelmen kívül hagyni.

- Pozitívumként tekinthető, hogy előrelépések történtek a regionális együttműködés vonatkozásában. Annak ellenére pozitív jelenségről van szó, hogy egyelőre csak a szervezeti-együttműködési módszerek, formációk kialakítása van napirenden. Örvendetes, hogy ez a folyamat többek között a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistérségeket is érinti.

Az utóbbi vonatkozásban pl. befejeződött a Kárpátok-Tisza gazdasági munkaközösség szakértői egyeztető tárgyalása Nyiregyházán. Az alapító okirat készül. A dokumentumtervezet részletesen kitér a Magyarország, Románia, Lengyelország, Szlovákia és Ukrajna egymással szomszédos régióinak együttműködési elveire.

A felsorolt országok egymással határos régiói gazdasági, idegenforgalmi, kereskedelmi, kulturális, tudományos, informatikai és környezetvédelmi kapcsolatokat alakítanak ki az Alpok-Adria gazdaság közösség együttműködési formációihoz hasonlóan.

- Előrevivó kezdeményezés regionális viszonylatban a vállalkozásélénkítő alapítványok létrehozása is. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pl. a "PRIMON" alapítvány tölti be ezt a szerepkört, amelynek központja Nyiregyházán van. A kapcsolódó (volt szovjet laktanyából átalakított) inkubátorház alapvető szolgáltatásokat nyújt a vállalkozók számára, olyanokat, amelyek szinte nélkülözhetetlenek ebben az elmaradott infrastruktúrával sújtott megyei régióban. A vállalkozói központ létrehozását főképp az EK által Magyarországnak nyújtott PHARE programból származó támogatás tette lehetővé. Utóbbi azonban kevésnek bizonyult a vállalkozás-menedzselési rendszer működtetéséhez. Éppen ezért az alapítványt támogatják a gazdálkodó szervezetek, iparvállalatok, az önkormányzatok, a bankok és a LAN-CASHIRE ENTERPRISES angol szaktanácsadó cég is. Az alapítvány az épületet a nyiregyházi önkormányzattól térítésmentesen kapta meg, bérleti díj csak hat év után esedékes. Továbbá: az inkubátorház működésére alapozva új mikrohitel konstrukciók, garanciaalap és befektetési alap is segíteni fogják a vállalkozókat. Ez azért is szükséges, mert a megyében a vállalkozók többsége "kényszervállalkozó", a növekvő munkanélküliség indítja el ezt a társadalmi réteget az újfajta megélhetés irányába. Az tény, hogy az ilyen működő rendszer is fontos eleme a regionális válságok tompításának, menedzselésének.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az alapítvány és az alakuló vállalkozások tevékenységét a LANCSHIRE ENTERPRISES mellett 30 tanácsadó részleg fogja segíteni. A megyei önkormányzati és gazdasági vezetők ugyanis

tisztán látják, hogy egy egyensúlyát veszített, növekvő munkanélküliséggel küzdő régióban csak intézményes segítséggel lehet a gazdasági-társadalmi átstrukturálódást (megelőzően a válságmenedzselést) megoldani. Az alapítvány működése regionálisan - nyiregyházi központtal - bővül s ma már 10 településen érdekelt a vállalkozások szélesítésében.

Tolna megyében a dán RAMBOLL AND HANNEMANN cég készítette üzleti tervet a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány útján, szintén a PHARE program támogatással. A megyei vállalkozók így módon 3 év alatt 0.5 milliárd Ft támogatáshoz jutnak.

A létesülő hat magyar vállalkozói központ egyike tehát Tolna megyei érdekeltségű (Szekszárd). A megyében önkormányzati támogatással hat alközpont is létesül (Bonyhád, Dombóvár, Dunaföldvár, Paks, Simontornya, Tamási). Az alközpontok technikai felszerelése folyamatosan történik, hogy szolgáltatásaik korszerűsége megfeleljen az európai követelményeknek (a fejlett országokban szinte általános az ilyen típusú vállalkozói központok működése).

A finanszírozás egyelőre alapítványi forrásból történik, a későbbiekben azonban az önfenntartás direktívájának kell érvényesülnie. A szolgáltató-tanácsadó funkció mellett a vállalkozás-koordináló szerepkör is előtérbe kerül. A Tolna megyei központ működésében - mint alaptervekenység - súllyal szerepel az oktatás és az átképzés. A folyó évben eddig már 300 fő vett részt a vállalkozói képzésben, tréningben. A képzés témakörei kiterjednek a mezőgazdasági és ipari vállalkozásokra, az általános (vállalkozói) ismeretekre, a számítógép használatára, sőt nyelvoktatásra is.

A tolna megyei központ már több mint húsz szakértővel, szaktanácsadó szervezettel létesített kapcsolatot. Létrejött a központ ügyfélszolgálati irodája is. Tervezik egy nemzetközi vállalkozói találkozó megszervezését, amelytől a külső kapcsolatrendszer további szélesedését várják.

Fejlesztési támogatásokra 1991. negyedik év negyedében 12 millió Ft-ot fordítottak pályázati úton. Erre több mint 30 vállalkozó jelentkezett, akik közül 16-an kaptak 500.000 Ft és 1,5 millió Ft közötti fejlesztési támogatást. A központ üzleti terve szerint négy vállalkozói szakterület preferált, nevezetesen a mezőgazdaság és élelmiszerfeldolgozás, a turisztika és idegenfor-

galom, az ipari jellegű termelés és végül a magas szaktudáson alapuló szolgáltatás (mérnöki, egészségügyi szolgáltatás). Érdekes a pályázatok tartalmi megoszlása, amely egyben területi gazdasági átstrukturálási irányokat is jelez. Az első "pályázati menet" során a legtöbb pályázat a turisztikát és az idegenforgalmat érintette. A második pályázati lépcsőben előtérbe kerültek a mezőgazdasági-élelmiszeripari vállalkozások, ezeken belül a biotermelés, a fajtaváltás, a telepítéstechnológiák, új élelmiszeripari termékcsaládok és korszerű csomagolás.

A fejlesztési támogatás a működési rendszer szabályzata szerint természetesen nem ingyenes. A kapott összeget három év múlva vissza kell fizetni, ha a fejlesztés realizálása nem volt nyereséges, vagy a pénz felhasználása nem a pályázati célra történt.

A központ - mai működési szituációk szerint - oktatásra és képzésre, tanácsadásra és fejlesztési támogatásokra 20-30 millió Ft-ot fordít évente. Ezen túlmenően egy 15 millió Ft-os mikrokredit lehetőség is fennáll. Egy-egy vállalkozó 300.000 Ft mikrokredithoz juthat hozzá maximum három év lejáratú idővel, 22%-os kamattal.

A Tolna megyei vállalkozói központ pénzügyi háttere a Kereskedelmi Bank Rt. kisvállalkozási fiókja, itt áll rendelkezésre a PHARE program hitelhányada is. (A program erre a célra 100 millió Ft-ot biztosít).

A szekszárdi bankfiók 1989 nyara óta folyamatosan növekvő mértékben szolgálja ki a kisvállalkozókat. (Eddig több mint 2000 ügyfél kereste ezt a banki szolgáltatást).

- Továbbfűzve a vállalkozók számára nyújtható hitellehetőségekkel kapcsolatos gondolatot: annak rögzítése mellett, hogy a regionális válságkezelésben igen nagy szerepe van a vállalkozási szféra bővítésének és fejlődésének (munkahelyteremtés, területi jövedelemtermelő képesség szempontjából is), a vállalkozók részéről igénybe vehető "országos" hitelkínálat eléggé szűkös. Ez negatívan elsősorban a kezdő és a kisebb vállalkozókat érinti kedvezőtlenül.

Általános regionális tapasztalat, hogy a kezdő vállalkozók közül számosan a banki tájékozódásoknál, hitelfelvételeknél találkoznak először az üzleti

terv fogalmával, a gazdálkodási perspektívák részleteinek lényegével. A bankok (bár szerintük ez nem feladatuk) éppen ezért programcsomagokkal, tájékoztató anyagokkal informálják vállalkozó-ügyfeleiket az egyes hitelfajtákhoz fűződő ismeretekről. Fejlett piacgazdaságokban ezek az ismeretek már középiskolában megszerezhetők; hazai viszonylatban az előzőekben utalt vállalkozói központok vállalják át (fokozatosan) ezeket a feladatokat.

Országosan jelentkező kisvállalkozói panasz, hogy a jelenlegi gazdaságpolitika magántőke- és vállalkozásellenes. A vonatkozó panaszokat az IPOSZ integrálja és hozza nyilvánosságra.

A vállalkozókra nézve hátrányos állami szabályozás az IPOSZ vélemény szerint 180.000 kisiparost, 90.000-nél több alkalmazottat, több ezer szakmunkástanulót érint. Amennyiben nem történik változás a gazdaságpolitikában, ebből a szférából is számítani kell a munkanélküliek számának emelkedésére.

Az IPOSZ kifogásolja, hogy az egyéni vállalkozók nem kapnak már 50%-os adókedvezményt, megszűnt az elmaradott térségekben indított vállalkozások degresszív adókedvezménye s a KFT-k minimális alaptőke-kötelezettsége a háromszorosára emelkedett. Lényegében azok az adótechnikai elemek, amelyek a műszaki fejlesztést és a technológiai korszerűsítést ösztönözték megszűntek. Nem jelent többé előnyt a saját találmány hasznosításával járó adókedvezmény s a gyorsított leírás lehetősége is "eltűnt" az amortizációs rendszerből. Nincs adómentes tartalékképzés, viszont van megemelt kommunális és iparüzési adó, TB járulék. A következmény: indulásra képtelenek a kezdő vállalkozók, a már működők pedig alkalmatlanná válnak a fejlesztésre, piacorientált átalakulásra.

Az IPOSZ-panaszokra adható válasz is, amely egy jól működő fejlett piacgazdaság vállalkozástámogató gazdaságpolitikáját veszi alapul és perspektívaként kezelve ehhez hasonlítja a jelenlegi magyar gyakorlatot. Hollandiában pl. 1989 óta funkcionál a kis- és középvállalatok hitelgarancia rendszere. Ennek keretében a száz főnél kisebb létszámot foglalkoztató ipari, kereskedelmi és szolgáltató vállalatok a pénzügyintézetektől államilag garantált hiteleket kezdő vállalkozóknak nyújthatja és a gazdasági szervezetek kb. 4%-a részesül ilyen fajtájú támogatásban.

Egyidejűleg Hollandiában számos olyan kockázati, tőkebefektetési társaság működik, amelyek üzletszerűen foglalkoznak azoknak a vállalkozásoknak a finanszírozásával, amelyek bármely okból nem juthatnak kölcsönhöz. A holland kormányzat már a nyolcvanas évek elején bevezette a befektetési társaságok hitelgarancia rendszerét, hogy ezeknek a szervezeteknek a száz főnél kisebb vállalkozások számára nyújtandó tőkebefektetéseit ösztönözze. Ebben a támogatási rendszerben egyaránt kedvezményezettek az életképes (alkalmazott nélküli) önálló vállalkozók és a vállalkozásokat indító személyek.

Széleskörű az a holland támogatási pénzügyi rendszer is, amely a külkereskedelmi tevékenységet patronálja. a vállalkozók és a kis- és középvállalatok számára a gazdasági minisztérium kezelésében exportfejlesztési és tanácsadó szolgálat áll rendelkezésre.

Végül Hollandiában komoly gazdasági súlyt képvisel a gazdasági együttműködési projektek programja. Ez a program több olyan tevékenységet támogat, amelyek a nem OECD tagországokkal létesítendő gazdasági kapcsolatokat erősítik. A projekteket magánvállalatok készítik.

A magyar támogatási és a holland támogatási gyakorlat összehasonlításakor elsősorban a pénzügyi eszközrendszerben lévő különbségeket kell kiemelni és ennek tükrében indokolt vizsgálni a két gyakorlat közötti közelítés lehetőségeit. A magyar bankok a normál kisvállalati hiteleknél 35-40%-os kamatot számítanak fel és általában 150%-os fedezetet követelnek meg. Mindkét pénzügyi jellemző túl magas, az ösztönzés erősítése alacsonyabb kamatlábakkal és garanciákkal oldható meg. Mint ismeretes, bizonyos méretű kedvezményeket nyújt a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány (az IPOSZ és a VOSZ bankokkal társulva), a kedvezményes privatizációs hitelkonstrukció, a Start-hitel, a Világbank és a külföldi kormányok vonatkozó felajánlásai s végső soron ide kapcsolhatók az export, a műszaki fejlesztés és a területfejlesztés preferenciái is. Az export-fejlesztést szolgáló pályázati rendszer és a Kereskedelemfejlesztési Alap minden kis- és középvállalat, vállalkozó számára nyitott, ebben a rendszerben azonban sajátos kedvezmények, források a kisvállalkozók, kis- és középvállalatok preferálására nincsenek elkülönítve.

- Az ún. Foglalkoztatási Társaság szisztéma kétségkívül egy eszköz (a sok közül) a válságba került kistérségek gazdasági és társadalmi feszültségeinek enyhítésére. Ebben a vonatkozásban az ózdi próbálkozás az első kísérleti területe.

Ez a válságtompító módszer, helyesebben rendszerbeliség (külföldi, közelebről spanyol példa alapján) addig kedvező, amíg a társaságba tömörült munkanélküliek képesek megtermelni (valamely elérendő vállalozási cél tükrében) munkabérüket. Eddig tart az állami szubvenció is. A társaságok tagjai a munkanélküli járadéknak megfelelő összegben mindenképp részesülnek, de egy esetleges többletteljesítmény (tehát elvégzett, a vállalozási célnak megfelelő) munka nagyobb jövedelmet biztosíthat. Egy személy akár két évig is tagja lehet a társaságnak.

Úgy ítéltető, hogy a módszer szükségmegoldás és egyáltalán nem "olcsó" szükségmegoldás. Ózd pl. ezen a címen 640 millió Ft-ot igényelt.

- A kisvállalozói körben eléggé nagymértékű rotáció tapasztalható. Sok új vállalozás alakul, de egyidejűleg egyes vállalozások (nem is kis számban) felszámolnak, tönkremennek. Ez a tendencia széles regionális körben regisztrálható.

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek számának alakulását tekintve 1992. I. negyedévében viszonylag pontos adatok állanak rendelkezésre. A folyó év első negyedévének végére összesen csaknem 60.000-re nőtt a gazdasági szervezetek száma s közöttük több mint 47.000 a kft. jellegű szervezet. Jellemző, hogy a márciusban bejegyzett 951 újabb gazdasági társaság 90%-a 20 fős létszám alatti kisszervezet volt. A márciusban alapított 72 részvénytársaságból 61 a már korábban is működő nagyvállalatok alakításával jött létre. Az új vállalozások zöme a szolgáltató szférába tartozik, de ipari tevékenységre is kb. 200 kisvállalozás specializálódott.

A márciusban megszűnt 146 vállalozás közül 109 más működési formát választott; 37 cég - közöttük 26 kft. - azonban véglegesen felszámolt. Az első negyedév végéig 200 szervezet ellen indult meg csődeljárás, a cégeknek több mint harmadrésze a feldolgozóiparba tartozik további harmadrészüik mezőgazdasági jellegű.

Lényeges adat, hogy az új gazdálkodó szervezetek fele a fővárosban és a fővárosi agglomerációban alakult meg. A teljes "vidékre" tehát csupán az "átrendeződés" 50%-a jutott.

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek számának februári és március alakulásáról az alábbi táblázat tájékoztat:

Létszám kategóriák	Gazdasági szervezetek száma (db)		Megoszlás (%)	
	1992. február	1992. március	1992. február	1992. március
300 fő felett	1934	1934	3,4	3,4
51-300 fő	5457	5489	9,6	9,6
21-50 fő	6247	6303	11,1	11,0
20 fő alatt	42876	43590	75,9	76,0
Összesen:	56514	57316	100,0	100,0

- Áprilisban parlamenti döntés született arról, hogy az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került önkormányzatok kiegészítő állami támogatás formájában 1992-ben 2,6 millió Ft juttatásban részesülhetnek. A specifikált elosztásról a kormány dönt.
- Különbféle külföldi szakmai szervezetek, szakértői csoportok egybehangzóan javasolják regionális K+F irodák, regionális fejlesztési társaságok, fejlesztési ügynökségek felállítását. Legutóbb az OECD szakértői csoportja rögzített ilyen irányú javaslatot. Ezeknek a szervezeteknek a kiépítése - a helyi specialitások talaján - számos régióban folyamatban van, vagy döntés történt arról, hogy milyen formációjú szervezet jöjjön létre. Amint erre jelen tanulmányban már több utalás történt, ezek a szervezetek szükségesek, de természetesen (transzfer és informatív szerepüket elismerve) nem pótolják a belső piacot, amely lényegében - fejlődésében - az új munkahelyek megteremtésének egyik biztosítéka is.

- A válságveszélyes vagy válsághelyzetbe került kistérségek gazdasági-társadalmi egyensúlyának fokozatos közelítésére, a válsághelyzet tompítására, a fejlődéshez szükséges pénzügyi eszközök megszerzésére a pályázati rendszerrel nincs jobb módszer. Ennek a pályázati rendszernek a finomítása, tökéletesítése folyamatos napirendi probléma.

A pályázatok sikere (amely realizált fejlődésben mérhető) két oldalról közelíthető. A siker függ a benyújtott pályázatok céljaitól, megalapozott tartalmától (az érintett kistérség komplex fejlődésére ható jellemzőitől), másrészt a gazdaságpolitika szintjén megjelölt, támogatott fejlesztési céloktól.

Mindenestre az első oldal (tehát a cél, tartalom) 1991-ben nem volt egyértelműen sikeres. A pályázatok jelentős részét fémjelzte a megalapozatlanság, esetenként bizonyos komolytalanság. Emiatt az 1991. évi pénzügyi keretet nem is lehetett teljesen kitölteni. Ebben közrejátszott, hogy komplex regionális "kitörési" programok alig-alig készültek, az önkormányzati magatartást az esetek többségében nem a helyi kezdeményezés, hanem a felső támogatás elvárása jellemezte. Ez a piacgazdasági szempontból (az állam a feltételrendszert nyújtja és garantálja) elfogadhatatlan.

Az 1992. évi pályázati rendszer keretében a támogatott fejlesztési célok (a gazdaságpolitika szintjén) bővülnek. A kiemelt célok közé kerül a regionális mezőgazdasági szerkezet átalakítása, az agrár- infrastruktúra kiépítése és a falusi turizmus (üdülőfalu-rendszer) fejlesztése. A gazdaságpolitikai szemlélet kedvező változásaként tekinthető, hogy a pályázati szisztéma a jövőben nem az egyes településeket jelöli meg kedvezményezettként, hanem konkrét térségek átfogó válságkezelési programjaihoz nyújt támogatást.

3.) A válságmenedzselés általános és speciális tartalmi, szervezeti és pénzügyi elemei

A gazdasági (kapcsolatlan társadalmi) átstrukturálás kétségkívül negatív válságelemei legfeljebb tompíthatók. Reális felfogásban nem lehet arról szó, hogy egy-egy gazdasági-társadalmi egyensúly szempontjából hátrányos helyzetbe került kistérségben az egyensúly közelítése 1-2 éven belül megtörténjék.

Lényegében minden kistérségben (inkluzíve a válsághelyzetbe került kistérségben is) egyidejűleg két folyamatnak szükséges párhuzamosan érvényesülnie. Az egyik folyamat a kérdéses kistérség piacgazdasági követelményeknek megfelelő megalapozott komplex fejlesztése, amelyre a kidolgozott közép- és hosszútávú regionális projektek szolgálnak. Úgy ítéltető, hogy ezeknek a projekteknek a beépült feladatrendszerét és a megvalósításra szolgáló eszközt rendszert helyesen, konformitásban határozzák meg (és a gazdaságpolitika, regionális politika a megvalósításhoz szükséges feltétel és lehetőségrendszerrel biztosítja), akkor egy-egy kistérségben középtávon - öt-hat éven belül - érezhetően javulhat, sőt a specialitások talaján ki is alakulhat a gazdasági-társadalmi egyensúly. Lényeges viszont, hogy a megvalósulás érdekében a mozgató erő (a regionális humán tőke) a piacgazdasági szisztémák színvonalán tevékenykedjék.

A másik folyamat a regionális válságmenedzselés, amely egyrészt a gazdasági-társadalmi feszültség tompítását (tehát nem teljes megszűnését), illetve a feszültség további növekedésének megakadályozását célozza. Hozzátevé, hogy a válságmenedzselés egyes elemei részei lehetnek a fejlesztési közép- és hosszútávú projekteknek is (pl. működőképes - a fejlődést katalizáló - regionális kistérségek létrehozása, hazai vagy külföldi tőkére támaszkodó ipari munkahelyteremtés, átképzési-továbbképzési folyamatok rendszeressége, különféle - munkaerőt lekötő - infrastrukturális fejlesztések, a falusi turizmus meghonosításával járó helyi foglalkoztatás).

Azzal azonban - s ez ismételtelen hangsúlyozandó - tisztában kell lenni, hogy még egy eredményes vagy részben eredményes válságmenedzselés sem helyettesíti a megalapozottan készülő közép- és hosszútávú fejlesztési projekteket. A válságmenedzselés számos eleme csupán átmeneti szükségmegoldás. A kérdés az, hogy a több válságmenedzselő elem együttes hatása milyen mértékben biztosítja egy-egy kistérségben az egyértelműen kritikus szituáció elkerülését, tehát azt, hogy a válság összetevői ne "hozzák össze" ezt az említett kritikus szituációt.

A válságmenedzselési elemek, módszerek lényegében két oldalról mérlegelhetők; vannak olyan válságtompító lehetőségek, amelyek minden kistérségre általánosan alkalmazhatók. Ugyanakkor - a regionális specialitásoknak

megfelelően - alkalmazni kell egyedi módszereket és eszközöket is. Utóbbi vonatkozásában egy tipikusan ipari, mezőgazdasági, esetleg idegenforgalmi jellegű kistérségi szembeállítás adja a jó példát.

A regionális (ezen belül kistérségiokra vonatkozó) válságok egyértelmű oka a gazdaságilag több szektorra kiterjedő recesszió, amely viszont az érintett gazdasági szektorok nem hatékony működésére, a bel- és külföldi kereslet csökkenésére, az átsztrukturálás, a piacorientációnak megfelelő regionális gazdasági szerkezet kialakulásának lassú ütemére, a regionális felemelkedéshez szükséges pénzforrások integrálásának hiányára, a regionális munkaerőstruktúra átalakulásának labilitásaira és a munkahelyeket biztosító középmezőretű vállalkozások kis számára vezethető vissza. A recesszió (összes tényezőivel és kísérelő jelenségeivel) nyitotta tette a korábban "kapun belüli", túlfoglalkoztatásból eredő munkanélküliséget.

Az elmondottak következtében (figyelemmel a szaporodó csődeljárásokra, a lakossági fogyasztás - következésképpen az ipari termelés - csökkenésére) a recessziós területi munkanélküliség alig vagy csak igen nehezen kezelhető gazdasági és társadalmi szituációkhoz vezet. A hazai munkanélküliség - mint a válságok fő jellemzője - elsősorban regionálisan jelezhető és enyhítésére, tompítására csak a rendelkezésre álló módszerek és eszközök együttes alkalmazása nyújt lehetőséget. Úgynevezett egyedül üdvözítő eszköz és módszer nem létezik.

A regionális válságok kezelésében első lépésben a struktúrapolitika alapelvein, mechanizmusain indokolt változtatni, kiemelve azt a tényt, hogy ez a változás az egyes kistérségek speciális adottságainak megfelelően kell történjen. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha egy válságba került kistérségben a domináns ipar leépülése a válság fő oka (és a kistérségi társadalma is a korábbi ipari struktúrához igazodva alakult), akkor a struktúrapolitikának ezt a helyi (hagyományos) jellemzőt kell figyelembe vennie. Mezőgazdasági szektor oldaláról domináns kistérségekben viszont felesleges lenne iparosítást erőltetni akkor, ha a struktúrapolitika lehetővé teszi az ottani mezőgazdasági szektor működtetésének magas (a piaci követelményeknek megfelelő) biztosítását és ezáltal a kistérségi jövedelemtermelő képességének növekedését. Ugyanez a nézőpont érvényesítendő az idegenforgalomban, turisztikában érdekelt kistérségek tekintetében is.

- A válságkezelés, regionális válságtompítás lényeges követelménye, illetve első lépcsője a piacorientált struktúrapolitika (iparpolitika, agrárpolitika) kialakítása. Ennek a struktúrapolitikának konformitásban kell lennie a megalapozott regionális politikával.

A kialakított struktúrapolitika zömmel csak közép- és hosszú távon befolyásolhatja a regionális fejlődést, a regionális gazdasági-társadalmi egyensúly közelítését viszont egyes elemei (a strukturális preferenciákkal) rövid távon is hozzájárulhatnak a regionális (kiszéregióra vonatkozó) válság enyhítéséhez, elsősorban akkor, ha a struktúrapolitika közvetve vagy közvetlen új munkahelyeket teremt és hat a regionális jövedelemtermelő képesség alakulására.

Struktúrapolitikán általában a kormányzati szint kezdeményezései értendők a szükséges állami feltételrendszer, eszközrendszer egyidejű biztosítása mellett. E tény nem zárja ki az egyes kiszéregiók önálló kezdeményezéseit; a területi marketing erőfeszítéseknek a kormányzati struktúrapolitikával általában vannak találkozási pontjai, annál is inkább, mert a struktúrapolitika megalapozott kidolgozása csak a reális regionális erőforrások figyelembevételével történhet.

- A struktúrapolitika megalkotása együttjár a mellérendelt stabil eszközrendszer biztosításával. Ugyanakkor - figyelemmel a már bekövetkezett válságjelenségek tompításának indokoltságára - a recesszió fékezése alkalmi (időszakos) eszközök "bevetését" is igényli. Ez utóbbi vonatkozásban jelen tanulmány kénytelen ismételni egy már korábban is több esetben közölt, mérlegelendő alapelvet: a válság tompítására, a recesszió fékezésére rendelkezésre álló pénzeszközök áttekinthető, tömörített kezelésére és elosztására van szükség. A meglévő és redisztribúciós alapon visszaosztott pénzeszközök felhasználásában rövid időn belül egy új rendszerbeliséget indokolt érvényesíteni. Ebben az új rendszerben a jelenlegi gyakorlatnál jobban kell célorientáltan felhasználni a pénzalapokat, hiteleket, támogatásokat, sőt a külföldi programokból származó és igénybe vehető pénzeszközöket is.

Az új rendszer követelményét alátámasztja, hogy a jelenlegi állami redistribúciós gyakorlat mellett nagy a veszélye a pazarlásnak, a megalapozatlan felhasználásoknak. Közelebbről: egy áttekinthetőbb és működésében egyszerűbb pénzügyi rendszer minden bizonnyal aktívabb hatásokat eredményezne a regionális válságok fékezésében, esetleg a recesszió növekedésének megállításában is.

Az utalt új pénzügyi rendszer a jelen "átmeneti" időszakra kétségkívül egy bizonyos fokú központosítást eredményezne. Addig azonban, míg a piacgazdaság csak "alakul", de nem funkcionál, erre a központosításra a regionális érdekegyeztetés talaján feltétlenül szükség lenne. A központosítás egyben a jobb ellenőrzés lehetőségét is garantálná.

A komplett területfejlesztés közt indokolt válságmenedzselés, válságkezelés a fokozódó regionális feszültségek mellett tehát feltétlenül központi gazdát igényel. A gazda szerepét ebben az átmeneti lépcsőben a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium töltheti be célszerűen, annál is inkább, mert ez a tárca lesz felelős a készülő területfejlesztési törvény realizálásáért. A minisztérium által patronált javasolható egy vegyesbizottság létrehozása, amelynek feladata a válságkezelésre rendelkezésre álló összes pénzeszköz feletti rendelkezés, illetve a pénzeszközök szétosztása az egyes régiókból benyújtott célorientált pályázatok elbírálását követően.

A vegyesbizottság a szakminisztériumok, a Munkaügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és a bankszféra képviselőiből áll és (tekintettel a pályázatok elbírálásának kötelezettségére és a velejáró ügyvitelre) szakmai irodával kell rendelkeznie. Nagy létszámgényről utóbbi vonatkozásban azonban nem lehet szó.

- A vegyesbizottság és a kapcsolódó iroda tevékenysége tehát olyan pályázatok elbírálásán alapszik, amelynek preferálása a válságtompítás és a komplex regionális fejlődés egyértelmű szempontjai szerint történik. A pályázatok elbírálásában érvényesülnie kell a speciális regionális adottságoknak, fejlődési követelményeknek, tehát a juttatott pénzeszközöket az egyes kisrégiók komplex fejlődési perspektívájának, fejlesztési programjainak megfelelően a pályázati célok függvényében kell szétosztani.

A fejlesztési célok a speciális regionális súlyozás figyelembevételével általában meghatározhatók, preferálva a pályázatban is rögzített új munkahelyek létesítését.

A kiemelt pályázati célok értelmében:

- a) infrastrukturális fejlesztés,
- b) területi iparok fejlesztése,
- c) a területi mezőgazdaság fejlesztése,
- d) a szolgáltatási szféra, az idegenforgalom és a falusi turizmus fejlesztése,
- e) a regionális fejlődést elősegítő kisservezetek létrehozása.

Az említett pénzeszközök összevont és pályázati úton disztribuíált fejlesztésorientált elosztása egyaránt érinti a különféle célú, rendeltetésű állami alapokat, a speciális hiteleket és a preferálható bankhiteleket, a külföldi programokból leszármaztatható fejlesztési támogatásokat, nem utolsósorban azokat a parlament által év közben megszavazott támogatásokat, amelyeket különféle címeken a helyi önkormányzatok kapnak.

A pályázatok elbírálásakor figyelembe kell venni az ország gazdasági-társadalmi megosztásának erősödéséből származó körülményeket: jelenleg mind élesebbé válik az a területi jövedelemtermelő képesség mértékében jelentkező különbség, amely a Duna-vonaltól keletre és nyugatra fekvő területek között mutatkozik. Ide tartozóan megjegyzendő, hogy a külföldi tőkebefektetések is egyoldalú regionális megoszlást tükröznek: a befektetések 60 %-a a fővárosra és közvetlen környékére, csaknem 40 %-a a Dunántúlra korlátozódik.

- A külföldi befektetések egyenletesebb megoszlását (szintén a területi válságkezelés módszereihez kapcsolódóan) befolyásolhatja (és befolyásolnia is kell!) a regionális kisservezetek tevékenysége, szakszerűsége és aktivitása. Ezek a kisservezetek többek között hivatottak arra is, hogy az egyes kiserégiókban elősegítsék a külföldi tőke munkahelyteremtő beruházásait, akár vegyesvállalati, akár önálló külföldi vállalati formában.

A Gazdasági Kabinet Regionális Munkabizottsága 1991. novemberi előterjesztésében szintén hangsúlyozottan utalt a regionális kisservezetek lé-

tesítésének indokaira. (Gazdaságfejlesztési szervezetek és társulások, területfejlesztési tanácsok stb.). Ugyanakkor egyes külföldi szakértők regionális K+F irodák, fejlesztési ügynökségek, vállalkozásfejlesztési irodák felállítását javasolják. Egyidejűleg több régióban már éreztetik hatásukat a szerveződő vállalkozói központok is, a munkaügyi központok pedig az ország minden régiójában működnek.

Kellene a regionális kisszervezetek, a többirányú túlszervezés azonban jelenlegi átmeneti időszakunkban előidézheti a szervezetlenséget is. Éppen ezért - figyelemmel arra, hogy országosan 243 területi IPOSZ- kirendeltség is működik - szükséges minden kistérségben annak eldöntése (s ez főképp önkormányzati feladat,) hogy a település-csoportban milyen formációjú és milyen feladatkörrel rendelkező kisszervezet foglalkozzék a regionális fejlesztés, vállalkozásélénkítés, közvetetten munkahelyteremtés feltételeinek, lehetőségeinek feltárásával és támogatásával. Ez a koncepció szintén a válságkezelő módszerek kategóriájába tartozóan nem sérti és nem teszi feleslegessé a munkaügyi központok, az átképzéssel, továbbképzéssel foglalkozó szervezetek, a magánvállalkozásban tevékenykedő engineering és tanácsadó irodák, vagy teljesen speciális célra létesült irodák (pl. idegenforgalom) működését. Mindenesetre ezek a kisszervezetek működésileg minden régióban megkövetelik a mögöttes bankhálózatot, kisbankokat, nagybanki kirendeltségeket a fejlesztési pályázatokon kívüli bankhitelek igénybevétele érdekében is.

A regionális kisszervezetek megalakulása és működése bővíti a munkanélkülivé vált szellemi humán tőke elhelyezkedési lehetőségeit. Példaként említhető, hogy a mezőgazdasági dominanciájú kistérségben a mezőgazdasági értékesítéssel, gépi lizingeléssel, termelésfejlesztéssel foglalkozó (magán vagy társasági) vállalkozási alapon működő kisszervezetek a munkanélkülivé vált vagy váló agrárértelmiség számára keresleti munkaerőpiacot jelentenek. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy az ilyen jellegű kistérségben (válságtompító tényezőként) felgyorsuljon a korszerű mezőgazdaság kialakítása, a privatizáció és az életképes társasági formák egyidejű megerősödése mellett.

Ipari jellegű kistérségekben a magán és társasvállalkozásban létrehozandó engineering szervezetek tölthetik be ugyanazt a szerepkört. Ismételni kell azonban, hogy ezek mellett feltétlenül indokolt a már említett regionális "központi" korszervezet (vállalkozási-fejlesztési-marketing jelleggel), amely hidat képez többek között az önkormányzatok, a bankok és a regionális gazdasági szereplők között.

- A válságmenedzselés lényeges és fontos eszköze - elvileg, de jelenleg csak részben gyakorlatilag - a regionális átképzési-továbbképzési rendszer. Ennek alap gondolata egy olyan megfontolás is, amelyről eddig az "illetékesek" édes-keveset beszéltek. Arról van szó, hogy a regionális humán tőkét - legyen az szellemi vagy fizikai humán tőke - a piacgazdaság esetenként sokszerű "bevezetése" felkészületlenül érte. Továbbá: az ipar és a mezőgazdaság átalakításának struktúrapolitikája, e politika realizálása állandó késésben van a regionális foglalkoztatási lehetőségekkel szemben, amely a munkanélküliség növekedésének spontán folyamatát erősíti. A regionális átképzés és továbbképzés realizálását mérlegelve kétségtelen, hogy több szempontból érzékelhető a "vakrepülés" szituációja. Az átképzés és továbbképzés ugyanis csak akkor nyugszik szilárd alapon, ha célorientált szakmailag is, tehát alkalmazkodik a regionális struktúraalakulás követelményei-hez. A válsághelyzetek tipikus velejárója, hogy az alakuló struktúra nem képes meghatározott szakmai orientációt nyújtani az átképzési-továbbképzési irányok számára. Ez eredményezi az ún. "vakrepülés" minősítést. Úgy ítéltető, hogy a struktúrapolitika kialakítása és fokozatos realizálása mellett egyelőre tovább kell folytatni ezt a regionálisan viszonylag széles körben folytatott gyakorlatot, annál is inkább, mert jelenleg más (jobb) módszer nincs. Az átképzés-továbbképzés mindenestre növeli a regionális humán tőke értékét még amellet a negatívum mellet is, hogy a tanfolyamokon (illetve a tanfolyamok többségében) eléggé magas a lemorzsolódási arány. Javasolható, hogy az egyes szakmai ágak tananyaga mellet szélesedjék ezeken a tanfolyamokon a nyelvtanítás, továbbá az általános (vállalkozói, piaci) ismeretek oktatása.

Lényeges, hogy a jelenlegi munkanélkülieket minél nagyobb számban ösztönözzék a tanfolyami részvételre. Ez a követelmény elsősorban a fiatal pályakezdőkre vonatkozik, mert ezek aránya a munkanélküliek között meghaladja a 40 %-ot. A folyó évben érettségizettek tovább növelik ezt az arányt, mert csupán 5-10 %-uk számára tudnak az egyes régiókban munkahelyet biztosítani. El kell érni (s ez a jövő érdekében foganatosított befektetésként is felfogható), hogy a tanfolyamokon résztvevők állami pénzeszközökből támogatást kapjanak akkor, ha egyébként munkanélküli segélyben nem részesülnek.

- A regionális szellemi és fizikai humán tőke felkészítése, képzése annál inkább lényeges, mert a fejlett piacgazdaságokból származó megítélések szerint azok az országok (országokon belüli régiók) számíthatnak gazdasági-társadalmi fellendülésre, ahol rendelkezésre állanak a "szellemi" alapok is a minőségi termelés beruházásaihoz és korszerűsödik az infrastruktúra. Az ilyen jellemzőkkel rendelkező régiók vonzzák a további tőkebefektetéseket.

Tény, hogy a képzésben-továbbképzésben résztvevők - ha gyakorlatilag nem is csökkentik a munkanélküliek számát - lekötöttségük révén tompítják a regionális társadalmi feszültségeket. A szintén említett infrastrukturális beruházások pedig munkaerőigényt jeleznek, tehát hasonlóképp mérséklik a válságszituációk negatívumait.

- A regionális szellemi és nagyrészt fizikai humán tőke számára új munkahelyeket jelentenek az innovációs parkok, kapcsolatosan a vállalkozói inkubátorházak. Ezek létesítését rendszerbelileg is egyeztetni kell a képzés-átképzés irányaival. A regionális válságok tompításával tehát szerepet játszik az ilyen létesítések felgyorsítása.

A fenti megfontolás szerint érthetetlen, hogy (a növekvő fővárosi munkanélküliség mellett) miért húzódik egy svájci vállalkozói kör ajánlatának realizálása. Az utóbbi ajánlat Csepel északi részén egy 70 hektáros földterületen létesítendő innovációs parkra vonatkozik, amely munkaerő szempontjából a csepeli gyárakból felszabaduló szellemi és fizikai humán tőkére támaszkodna. Az ajánlat elbírálását befolyásolja, hogy a kérdéses terület 1960 óta szennyvíztisztító-telep elhelyezésére van kijelölve. Kérdéses utóbbi célra nem lehetne-e más (a tágabb körzetben elhelyezkedő) területet találni.

- A területi válságok kezelésében időszakos szerepet játszanak a különbözőféle szükségmegoldások, amelyeknek együttes alkalmazása kétségkívül több százalékponttal csökkentheti egy kisrégió gazdasági és társadalmi feszültségeit. Ide tartoznak a közmunkák, az alakuló foglalkoztatási társaságok és a munkaerő kiejánlása más régiókba, elsősorban külföldi munkavállalásra. A jelen recessziós időszakban azonban korántsem kezelendő szükségmegoldásként a részmunkaidős foglalkoztatás (kiemelten a női munkaerők vonatkozásában), amely módszer lényegében egy adott vállalat számára (a munkaerő bizonyos lecsökkentett bérezéssel járó megtakarításával) kiindulási alapot jelent a termelés, struktúraváltás egy későbbi felfuttatásához.

A csökkentett munkaidőben való foglalkoztatás (nem elhanyagolható előnyként) mérsékli a társadalombiztosítás fokozódó pénzügyi hiányát is, amelyeket a munkanélküliség növekedése szinte hónapról-hónapra fokoz. Ezeket a hiányokat természetesen az állami költségvetés pótolja, e pótlólagos pénzeszközök viszont elvonást jelentenek a fejlesztések potenciális finanszális alapjaiból. Tekintettel arra, hogy a költségvetés hiánya április végén már 66,7 milliárd forint volt, nem szorul bővebb magyarázatra a TB fizetési lehetőségeinek beszűküléséből származó kedvezőtlen hatás. (Megjegyezve, hogy a TB támogatására 1992-ben négy hónap alatt máris 7,1 milliárd forintot folyósított az állami költségvetés; a Szolidaritási Alap költségvetési támogatása ugyanezen időpontig elérte a 12,6 milliárd forintot. Különböző pénzügyi manőverekkel elérhető ugyan ezeknek a deficit-tényezőknek a "kivédése", azonban nem változtat azon a lényegen, hogy a teljes munkanélküliség növekedésének spontán folyamata (a fejlesztésekre fordítható összegek csökkenésének árán) az államháztartás számára hónapról-hónapra költségesebb. Ráadásul inaktív hatások mellett kifejezetten hátrányos.

- A kormányzat 1992. május 10-i kihelyezett ülésén - helyes felfogásban - egységes rendszerbeliség talaján foglalkozott a gazdaság élénkítésével, új hitel- és preferencia konstrukciók kialakításával, a tőkebefektetések felgyorsításával és a válságba került régiókban a válságkezelés lehetőségeivel.

- A válság tompításának egy további fontos eszköze az országhatárok mellett fekvő régiók (kisirégiók) gazdasági együttműködésének kiépítése a szomszédos országok határmenti régióival. Ez az együttműködés különlegesen akkor pozitív, ha a hazai kisirégiók szempontjából ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi munkahelyek létesítésével jár.

Ezt az együttműködést - amelyre az ország északkeleti, különlegesen válságszituációba került kisirégióiban már megtörténtek a megfelelő lépések - feltétlenül tovább kell fejleszteni első lépcsőben a szlovák és az osztrák, második lépcsőben a szlovén és a román határ (alföldi körzetek) mentén. A horvát régiókkal esedékes együttműködés fejlesztése csak a jugoszláv politikai helyzet rendezését követően látszik reális célnak.

- A mezőgazdaság átstrukturálása, a mezőgazdasági tulajdonviszonyok gyökeres változásai, az új típusú szövetkezeti és értékesítési formációk kialakulása egybehangzó szakmai vélemények szerint recessziós jelenségeket okoz a mezőgazdasági termelésben, az új rendszer még korántsem alakult ki, a mezőgazdaságból (szövetkezetekből, állami gazdaságokból) felszabaduló munkaerő tovább növeli a területi munkanélküliséget. Ez a folyamat elsősorban az alföldi régiókban vezet kedvezőtlen hatásokhoz és jelentősen gyengíti a mezőgazdaság (mint húzóágazat) termelési potenciálját és jövedelemtermelő képességét.

A jelen tanulmány készítésének időszakában került sor kormányzati szinten arra, hogy a több kisirégióban válságtényezőként minősíthető mezőgazdaság talpraállásához a szükséges feltételrendszer nélkülözhetetlen eleme, a mezőgazdasági kisbank-hálózat kiépítése megkezdődjék. Úgy ítéltető, hogy ennek a szervezésnek a privatizációval, az átstrukturálással párhuzamosan kell megfelelő dinamikával megtörténnie, különben a mezőgazdasági recesszió (az új tulajdonosok pénzihiánya következtében) gyorsabb ütemben folytatódik. A mezőgazdasági kisbankok (mint fejlesztési-finanszírozó háttér-intézmények) szerepe elsősorban a mezőgazdasági dominanciájú kisirégiókban jelent speciális válságkezelési módszert.

- Azokban a kisirégiókban, ahol az ipari leépülés a válsághelyzet fő okozója (tehát az ipar biztosította elsősorban korábban a regionális gazdasági-társadalmi egyensúlyt és jövedelemtermelő képességet) az

ipari átstrukturálás dinamikus felgyorsítása jelenti a válságmenedzselés fő elemét. A Magyar Gazdasági Kamara tagszervezetei e vonatkozásban 1992. januárjában készítették el egy részletes koncepciót, amelynek fő megállapításai általánosak ugyan, de ezeknél jobbat ezidáig egyetlen illetékes szerv sem tudott javasolni. E koncepció lényeges és összefoglalt részletei:

- a.) Az ipari privatizációs folyamat túl lassú, még mindig nagy az állami vállalatok száma, ezek a vállalatok az állam közreműködése nélkül nem tudnak talpon maradni. Éppen ezért a privatizációt minden eszközzel fel kell gyorsítani, a nagyvállalatokat a realitások talaján le kell bontani és még fokozottabb mértékben kell bevonni a külföldi tőkét. A válságok kezelésében növelni kell a vállalati szintű kezdeményezéseket és az aktív részvételt.
- b.) A belföldi termelés piaci helyzetét az import beszűkítésével is szilárdítani szükséges.
- c.) Fel kell tári a volt Szovjetunió lehetséges csereáruait és elő kell készíteni az ellenszállítások termékstruktúráját.
- d.) Elő kell készíteni a volt szocialista országokkal a kölcsönös szállításokat (pl. járműipari alkatrészek és részegységek, vegyipari anyagok, faipari és ruházati ipari termékek stb.).
- e.) Meg kell kísérelni a nemzetközi hitelszerzést a kelet-európai szállítások finanszírozására.
- f.) Ismételten fel kell mérni és pénzügyileg is meg kell alapozni a fejlődő országokba irányuló export szállításokat.
- g.) A külföldi tőkebefektetőknél a jelenleginél nagyobb mértékben kell preferálni a piacbiztosítást és a munkahelyteremtést (adózási preferenciák, a tőkebevonás ügymenetének gyorsítása stb.).
- h.) Az állami tartalékok értékesítéséből meg kell valósítani a válsághelyzeteket oldó "visszaforgatást".

- i.) Az export fejlesztési pályázati rendszert feltétlenül élnékíteni kell.
- j.) Az állami megrendeléseket az ipar egész területén a lehetséges mértékig növelni szükséges.
- k.) Az állam, az Országgyűlés, illetve a Kormány hatáskörébe tartozó tervezett beruházások gyors elfogadásával és támogatásával, kedvezmények biztosításával több régióban enyhíteni lehetne a válságszituáción, új munkahelyeket lehetne teremteni (infrastruktúra, EXPO beruházások, stb.).

Összefoglaltan konzekvens megállapítások rögzíthetők. Az egyes válságba került kistérségekben a válság fő oka az ipar és a mezőgazdaság leépülése, recessziója, párhuzamosan a munkahelyek tömeges megszűnése és a létesülő új munkahelyek aránytalanul alacsony száma. A belső piac a recesszió mellett folyamatosan beszűkül, az egyes gazdálkodó egységek labilis prognózisokat tükröző létszámleépítési tervei hasonló tendenciát mutatnak, mint a rendelésállományok csökkenése. Az 1992. végére prognosztizált területi munkanélküliség az említett labilitás miatt "szórt" becsléseket tartalmaz: egyes szervek 600.000, mások 700.000, ismét mások (vélelmezhetően pesszimista alapon) 1 milliós munkanélküliséget jósolnak. A fővárosban (amely a ráta szempontjából a legkedvezőbb területek közé tartozik) június végére 50.000 fős munkanélküli tömeg várható.

Illetékes szakmai körök szerint jelenleg - az elmúlt években ki nem használt lehetőségek miatt - a válságok kezelésében patthelyzet alakult ki. Ameddig nem indul meg dinamikus a gazdaságban a növekedési folyamat, addig a regionális depressziók kezelésére az egyik legfontosabb eszköz a segélyezés, amely korántsem sorolható a kifizetődő módszerek közé. Mindenesetre arra szükség van, hogy a segélyezés ellenőrizhetetlenül magas emelkedését az ellenőrzés megszigorításával, az adózatlan "feketemunkák" kiszűrésével a Munkaügyi Központok elkerüljék.

Hangsúlyozandó: a felsorolt válságtompító javaslatok külön-külön csupán kis hatékonyságú eredményt hozhatnak. Együttes alkalmazásuk az, amely a válságba került kistérségek számára érzékelhetően pozitív hatású. Egy lépésben megvalósítható, univerzális válságmenedzselési módszer nem létezik.

Közép- és hosszú távon a célorientált, részletes, megvalósítási eszközzel alátámasztott kistérségi-projektek realizálása biztosíthatja fokozatosan a válságba került területek gazdasági- társadalmi egyensúlyának helyreállítását. E projektek kidolgozásához azonban (részben OMF-ből mecenatúrákra alapozva) a szakminisztérium számára pénzügyi keretet kell biztosítani.

Az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumban folyamatosan dolgoznak az ipari válságkezelő stratégia kialakításán. A vonatkozó válságkezelési program ugyanis már korábban elkészült, a megvalósítás stratégiája azonban még nyitott kérdés és több kutatási intézmény közreműködésével az iparpolitika részeként 1992. őszére várható e téren realizálható koncepció.